

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

obor sociální a kulturní ekologie

Bc. Jitka Hlaváčková

Fenomén chůze

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivan Rynda

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 4. května 2017

Bc. Jitka Hlaváčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce PhDr. Ivanu Ryndovi za jeho čas a připomínky, které mi během konzultací poskytoval. Dále bych ráda poděkovala svým přátelům a své rodině za podporu při psaní mé diplomové práce.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce je zaměřena na fenomén chůze a na její vliv v lidském nazírání na životní prostředí. Chůze je zde pojímána jako udržitelný způsob života a je rozebírána v rámci tří různých rozměrů a to sociálního, environmentálního a duchovního. Práce tedy mapuje význam chůze v lidském životě a její působení na environmentální vědomí.

V teoretické části práce je představený sociální, environmentální a duchovní rozměr chůze. V jejich rámci je pak rozebraný vliv chůze na lidské zdraví, vznik a vývoj pěších stezek a na způsoby lidského života. Dále je její část věnována pojetí vnímání přírody a lidský vztah k ní.

V empirické části práce je představen kvantitativní výzkum environmentálního vědomí u chodců, který byl proveden formou dotazníkového šetření. Data z tohoto výzkumu jsou poté porovnána s daty od reprezentativního vzorku populace České republiky získané v rámci výzkumu ISSP Životní prostředí.

Klíčová slova: chůze, udržitelný způsob života, vnímání přírody, environmentální vědomí

Abstract

The thesis is focused on the phenomenon of walking and its influence on the human perception of the environment. Walking is conceived here as a sustainable way of life and is discussed in three different dimensions: social, environmental and spiritual. It therefore maps the meaning of walking in the human life and its impact on the environmental concern.

The social, environmental and spiritual dimension of walking is presented in the theoretical part of the thesis. There is an analysis of the influence of walking on human health, formation and evolution of hiking trails and ways of the human life within them. In addition, it also deals with the concept of the perception of the nature and the human relation to it.

The empirical part of the thesis introduces quantitative research of the pedestrians environmental concern which was carried out in the form of a questionnaire survey. The data from this research is then compared with the data from a representative sample of the population of the Czech Republic obtained in the framework of ISSP Environment III research.

Key words: walking, sustainable way of life, perception of nature, environmental concern

OBSAH

1. ÚVOD	7
1.1. Zasazení tématu diplomové práce do konceptu trvale udržitelného rozvoje	8
2. TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1. SOCIÁLNÍ ROZMĚR CHŮZE	12
2.1.1. Chůze a zdraví	12
2.1.2. Chůze a staré stezky	17
2.2. ENVIRONMENTÁLNÍ ROZMĚR CHŮZE	23
2.2.1. Environmentálně příznivé způsoby života a role chůze v jejich naplňování	23
2.2.2. Lidský vztah k přírodě	41
2.2.3. Pojetí přírody podle Phila Macnaghtena a Johna Urryho v díle Contested Natures	49
2.3. DUCHOVNÍ ROZMĚR CHŮZE	55
2.3.1. Chůze v pojetí Henryho Davida Thoreaua	55
2.3.2. Chůze v životě a díle Karla Hynka Máchy	58
2.4. Teoretická východiska výzkumné části	61
3. METODOLOGIE	65
3.1. Hlavní výzkumná otázka	66
3.2. Dotazníkové šetření	66
3.3. Hypotézy	69
4. EMPIRICKÁ ČÁST	70
4.1. Statistická analýza dat	70
4.2. Environmentální vědomí u chodců	71
4.2.1. Škála ochoty k obětem	71
4.2.2. Škála výmluvy	72
4.2.3. Škála proenvironmentálního chování	73
4.2.4. Škála občanských aktivit	74
4.2.5. Nebezpečí pro životní prostředí	75
4.2.6. Škála zájem o životní prostředí	76
5. SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ	78
DISKUSE	78
ZÁVĚR	79
KRITICKÉ ZHODNOCENÍ PRÁCE	80
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	81
PŘÍLOHY	84

1. ÚVOD

John Butcher, zakladatel organizace Walk 21, v Mezinárodní chartě chůze píše: *„Chůze je to první, po čem touží malé dítě, a to poslední, čeho se chce vzdát starý člověk. Chůze je cvičení, ke kterému nepotřebujeme posilovnu. Je to léčba bez léků, regulace tělesné hmotnosti bez diety a kosmetika, pro kterou nemusíme do drogerie. Je to uklidňující prostředek bez pilulek, terapie bez psychologa a dovolená, která nestojí ani korunu. Chůze navíc neznečišťuje životní prostředí, má malou spotřebu přírodních zdrojů a je velmi účelná. Chůze je pohodlná, nevyžaduje žádné speciální vybavení, je seberegulační a ze své podstaty bezpečná. Chůze je stejně přirozená jako dýchání.“* (Město pro pěší, 2008:2)

Chůze je ze své podstaty přirozený druh pohybu, který lze označit jako jeden z nejdemokratičtějších – chodit může každý. Zároveň je ovšem natolik základní a neuvědomovaná, že mají lidé tendenci na ni zapomínat. Teprve v momentech, kdy se dostaneme do situací, kdy jsme pohybově nebo prostorově omezeni, znovu objevujeme její důležitost a také fakt, že podmínky, které pro chůzi dnes máme a které sami vytváříme, nejsou tak dobré, jak bychom si přáli. Přitom ať pomyslíme na jakýkoliv aspekt chůze, vždy dojdeme k závěru, že je prospěšný – chůze posiluje naše zdraví, zároveň neprodukuje žádné znečištění a k jejímu vykonávání nespotřebováváme neobnovitelné zdroje energie.

S dopady lidské činnosti na životní prostředí se dnes můžeme setkat na každém kroku. Konkrétní důsledky lidé nejčastěji vnímají prostřednictvím toho, co má největší vliv na jejich život, jako je znečištěné prostředí a ovzduší, povodně nebo naopak dlouhá období sucha. Málokdo si ale všimá i jiných následků environmentálních problémů, které jsou, někdy už nerasmazatelně, zapsané v přírodě a krajině. Domnívám se, že mezi lidmi, kteří tyto změny vnímají a zároveň je reflektují, je právě skupina chodců. Environmentální vědomí u lidí, kteří sami sebe chápou jako chodce, je také jedním z ústředních témat této práce.

Ve své diplomové práci se zabývám fenoménem chůze v rámci tří rozměrů a to sociálního, environmentálního a duchovního. Vzhledem k oboru mého studia a také toho, že vycházím z pojetí chůze jako udržitelného způsobu života, je stěžejní teoretickou částí právě environmentální rozměr chůze. Cílem práce je tedy zmapování významu chůze v lidském životě a její vliv na environmentální vědomí.

Ve výzkumné části práce si pak kladu za cíl zodpovězení otázky, zda mají lidé, kteří sami sebe označují za chodce, větší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace České republiky. Prvním souborem dat, která budu porovnávat, jsou ta, která získám v rámci svého vlastního výzkumu pomocí dotazníkového šetření, které bude určeno pouze pro lidi, kteří sami sebe označují jako chodce, pěší turisty nebo poutníky. Zde vycházím z přesvědčení, že hlavním ukazatelem toho, že člověk přísluší k určité sociální skupině, je jeho vlastní sebeidentifikace s touto skupinou. Tato data z vlastního výzkumu budu poté porovnávat s daty z mezinárodního výzkumu ISSP (Mezinárodní program sociálního výzkumu) z roku 2010, který byl zaměřen na životní prostředí. Environmentální vědomí v této práci pojímám tak, jak ho definuje Jan Krajhanzl. Tato problematika je podrobněji vysvětlena v teoretické části mé práce v kapitole Lidský vztah k přírodě.

Vzhledem k tomu, že environmentální vědomí, tak jak na něj Jan Krajhanzl v rámci lidského vztahu k přírodě v celé jeho šíři nahlíží, je pojem relativně velmi mladý (jeho poslední revizi provádí Krajhanzl v roce 2014) neexistuje v současné chvíli jednotná metodika pro jeho výzkum. Jednotlivé výzkumy environmentálního vědomí často vychází z teorie postmodernizace a teorie nového environmentálního paradigmatu, ze kterých vychází i výzkum ISSP z roku 2010 a vycházím z nich tedy i já. Tato problematika je podrobněji popsána v kapitole Teoretická východiska výzkumné části.

Téma této diplomové práce jsem si vybrala s ohledem na můj vlastní zájem o chůzi a prožívání přírody a krajiny jejím prostřednictvím. Chtěla jsem tedy i sama sobě zodpovědět otázku, zda a jak chůze jako taková souvisí s pojmáním životního prostředí.

1.1. Zasazení tématu diplomové práce do konceptu trvale udržitelného rozvoje

V této podkapitole se budu věnovat tomu, jak se téma mé práce vztahuje k oboru Sociální a kulturní ekologie. Na tuto souvislost bych poukázala prostřednictvím trvale udržitelného rozvoje, který s tématem této diplomové práce souvisí a je také jedním z hlavních témat tohoto oboru.

Pro zasazení tématu práce do konceptu trvale udržitelného rozvoje je nejdříve potřeba shrnout, co trvale udržitelný rozvoj je. Vzhledem k tomu, že pro tuto práci není podrobný popis vývoje myšlenky udržitelné rozvoje podstatný, rozhodla jsem se ho neuvádět v celé jeho šíři a pouze zde nastínit jeho stěžejní momenty.

První definice udržitelného rozvoje byla formulována Gro Harlem Brundtlandovou v dokumentu nazvaném „Naše společná budoucnost“, který v roce 1987 vydala Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. Udržitelný rozvoj je v ní definován následovně: „Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí naplnění potřeb současné generace, aniž by byla ohrožena možnost naplnění potřeb generací příštích.“ (Moldan, 2009: 94)

Tato formulace, která obsahuje myšlenku přijetí zodpovědnosti vůči budoucím generacím, byla následně rozvíjena na dalších summitech a konferencích OSN. Vrcholem koncepce udržitelného rozvoje se pak stal Světový summit o udržitelném rozvoji konaný v Johannesburgu v roce 2002. Na této konferenci se ukotvily tři mezinárodně schválené pilíře udržitelné rozvoje, mezi které patří pilíř ekonomický, environmentální a sociální. (Moldan, 2009)

Podrobnou definici udržitelné rozvoje, která obsahuje odpovědnost vůči budoucím generacím a zahrnuje také všechny tři pilíře, pak formuloval Ivan Rynda následovně: „Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy.“ (Rynda, 2006: 232)

Rynda mimo tyto tři pilíře trvale udržitelného rozvoje jmenuje ještě pilíř čtvrtý a to pilíř lidský. Tímto pilířem se dává najevo oddělení jednotlivce a společnosti, tedy sociopolitických jevů a lidských potřeb a hodnot. Soustředí se tedy především na důležitost takzvané kvality života člověka, která je nazírána v rámci vnějších parametrů, které jsou měřitelné (objektivní kvalita života) a v rámci subjektivního hodnocení životních podmínek (subjektivní kvalita života). V rámci tohoto pilíře Rynda vymezuje udržitelný způsob života a udržitelný životní styl. Rozdíl mezi těmito dvěma životními strategiemi podle něj spočívá v tom, že v rámci udržitelného způsobu života člověk zhodnotí, jakým způsobem chce žít a podle toho se pak po celý svůj život řídí – například v rámci dobrovolné chudoby.

Životní styl je pak životní strategií, kdy se každý den rozhodují, co chci a vážně potřebuji a co je pro mě zbytné. V rámci trvale udržitelného rozvoje pak akcentuje právě udržitelný životní styl, který nám má poskytovat dostatečnou kvalitu života a přitom respektovat environmentální limity.

Má práce se tedy dotýká dvou výše zmíněných pilířů, a to pilíře environmentálního a sociálního (lidského). Podle Moldana environmentální rozměr reflektuje závislost lidí a jejich potřeb na přírodních zdrojích a globálních životodárných systémech, mezi něž patří mimo jiné i biologická rozmanitost. (Moldan, 2001) *„Především jde o ochranu a zachování biotopů a funkčních ekosystémů; na další úrovni o zachování biologické rozmanitosti, biodiversity, na všech úrovních biotické komplexity.“* (Rynda, 2006: 234)

U sociálního rozměru trvale udržitelného rozvoje *„jde pochopitelně nejen o naplnění základních vitálních lidských potřeb, ale také o potřeby duchovní s plným respektem ke kulturním a civilizačním zvláštnostem a požadavkům. Jediným měřítkem je skutečně udržitelnost. Duchovní rovina však zahrnuje také nový systém hodnot vytvářejících bohatý a pestrý život a zajišťujících rozvoj autentické a autonomní lidské osobnosti, jež vědomě potlačuje všechny špatné a rozvíjí dobré vlastnosti, jež jsou jí dány“.* (Rynda, 2006: 233)

Ve své práci se zabývám chůzí jako udržitelným způsobem života. Tento udržitelný způsob života, který již ve svém názvu nese spojení s koncepcí trvale udržitelného rozvoje, spočívá v takové životní strategii, která respektuje zmíněné environmentální limity. Tento koncept tedy zahrnuje oba pilíře najednou. Vzhledem k tomu, že ve své výzkumné práci se navíc zabývám environmentálním vědomím, které reflektuje přístup lidí k životnímu prostředí, řekla bych, že téma mé práce je se studovaným oborem úzce propojeno.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V této části práce se zaměřím na představení dosavadních znalostí mnou zkoumaných témat a připravím si tak teoretický rámec pro svůj empirický výzkum. První tři podkapitoly budou řazeny podle jednotlivých rozměrů chůze, ve kterých tento fenomén pojmám. Čtvrtou podkapitolou teoretické části práce je pak představení teorií, ze kterých vycházím v mém výzkumu.

V první podkapitole se zaměřuji na chůzi z hlediska jejího pozitivního vlivu na lidské zdraví. Jsou zde představeny konkrétní zdravotní účinky chůze a zdravotní účinky dvou druhů chůze, jejichž obliba v poslední době stále roste a staly se populární i v prostředí České republiky. Na závěr kapitoly udávám dvě významné mezinárodní organizace, které se chůzí zabývají a jejichž náplní je její šíření a propagace. Ve druhé podkapitole se věnuji vzniku a vývoji pěších stezek, které vznikají jako vedlejší produkt chůze a které se v průběhu času stávají komunikační sítí člověka.

Ve třetí podkapitole se věnuji jednotlivým způsobům života, jaký mají dopad na životní prostředí a jakou roli v tomto rámci hraje chůze. Dále se zabývám pojetím přírody a smyslovým vnímáním přírody prostřednictvím autorů Phila Macnaghtena a Johna Urryho a jejich díla *Contested Natures*. Na závěr se poté zaměřím na lidský vztah k přírodě podle Jana Krajhanzla, jehož součástí je i pojem environmentálního vědomí.

V poslední, čtvrté podkapitole shrnu teoretická východiska empirické části mé práce.

2.1. SOCIÁLNÍ ROZMĚR CHŮZE

2.1.1. Chůze a zdraví

Jedním z důležitých a zároveň nejvíce uvědomovaným přínosem chůze v lidském životě je její příznivý dopad na lidské zdraví. V následujícím textu se tedy zaměřím na zdravotní přínosy chůze jako takové a také dvou jejích druhů, které získávají čím dál více popularity a to i v prostředí České republiky. Na závěr představím dvě hlavní mezinárodní organizace, které se chůzí zabývají a jejichž náplní je její šíření a propagace.

Jeremy N. Morris a Adrienne E. Hardman (Morris, Hardman, 1997) popisují chůzi jako „rytmickou, dynamickou aerobní aktivitu velkých kosterních svalů, která poskytuje široké spektrum výhod a to s minimálními nežádoucími účinky.“ (Morris, Hardman, 1997, 23: 306)

Chůze je nejpřirozenější a zároveň také jediné fyzické aerobní cvičení, které je snadno dostupné pro většinu obyvatelstva, vyjma těžce zdravotně postižených, a je nenáročná na potřebné vybavení. Jako takovou ji můžeme označit za velmi vhodnou formu pohybové aktivity, která je navíc spojená s minimálním rizikem zranění, můžeme ji začlenit do každodenního života a navíc ji lze provádět až do vysokého věku. (Stejskal, 2013)

Současně lze ale pozorovat obecně klesající míru chůze, což může být dáno nepříznivými faktory, které na lidi vykonávající chůzi působí. Mezi tyto faktory patří například znečištění životního prostředí, ve kterém je chůze praktikována nebo zhoršení podmínek pro samotné vykonávání chůze, z důvodu mizející nabídky cest pro pěší, kvůli neustálému rozšiřování sítě silnic a dálnic. S tímto problémem jsou také spojeny smrtelné nebo vážné dopravní nehody při střetu chodců a aut. (Morris, Hardman, 1997)

Na tuto problematiku reaguje mezinárodní platforma pro udržitelný rozvoj, spadající pod Organizaci spojených národů, která se snaží o implementaci rozvojových cílů v rámci udržitelného rozvoje. Mezi rozvojové cíle, které si vytyčila pro splnění, a které korespondují s otázkou chůze a jejím praktikováním, patří v rámci zajišťování a podporování zdravého a spokojeného života pro všechny a v každém věku následující: „Do roku 2020 snížit počet smrtelných nehod a úrazů při silničních nehodách o polovinu.“, „Do roku 2030 podstatně snížit počet úmrtí a onemocnění způsobené

nebezpečnými chemikáliemi a znečištěním ovzduší, vody a půdy.“, „Zvýšit schopnost všech zemí, zejména pak těch rozvojových, v oblasti včasného varování, snižování rizik a v managementu v oblasti celonárodních a celosvětových zdravotních rizik.“

(UN, 2015: 18-19)

V rámci českého prostředí můžeme zmínit dokument Národní strategie bezpečnosti silničního provozu, která má za cíl snížit počet usmrcených v silničním provozu na úroveň průměru evropských zemí a současně také o 40% snížit počet těžce zraněných do roku 2020. Chodci jsou zde označeni jako nejpočetněji zastoupená skupina zranitelných účastníků silničního provozu. To se shoduje s tím, že Česká republika vykazuje v porovnání s evropským průměrem vysoký podíl chodců z celkového počtu usmrcených účastníků silničního provozu. (web 1)

I přes negativní faktory, které na provozování chůze působí, a které byly zmíněné výše, lze říci, že chůze má sama o sobě mnoho pozitivních účinků na lidské zdraví. Pravidelná chůze v rychlejším tempu pozitivně působí na lipidový a sacharidový metabolismus, na krevní tlak a také na celkové složení těla, jelikož pomáhá s redukcí nadměrné tělesné hmotnosti a snižuje také psychickou tenzi a úzkost. Chůze má dále obecně velmi prospěšný vliv na kardiovaskulární systém a primárně i sekundárně preventivně působí na ischemickou chorobu srdeční, diabetes mellitus typu II. nebo kolorektální karcinom. Tyto zdravotní benefity jsou pak podle respektovaných studií závislé především na intenzitě zatížení. Čím víc se totiž toto zatížení blíží takzvanému anaerobnímu neboli respiračnímu prahu, tím výraznější je poté jeho vliv na lidské zdraví. Toto tvrzení platí jak z pohledu primární prevence, tak i u správně diagnostikovaných pacientů z hlediska prevence sekundární. (Stejskal, 2013)

V rámci chůze a zdraví se nyní budu věnovat dvěma specifickým druhům chůze, které mají prokazatelný pozitivní vliv na lidské zdraví a které se těší velké oblibě i v prostředí České republiky.

Nordic walking

Prvním druhem této chůze je takzvaná nordic walking neboli severská chůze. Jedná se o sportovní disciplínu, která má své kořeny ve Finsku, kde byly v roce 1997 poprvé vyvinuty hole speciálně konstruované právě pro tento druh chůze. Z Finska se trend severské chůze šíří na území celé Skandinávie, ze které se poté dostává do povědomí i v ostatních zemích a její popularita stále roste. V roce 2000 byla založena mezinárodní

asociace International Nordic Walking Association, jejímž hlavním cílem je propagovat severskou chůzi po celém světě. (Sovová, Zapletalová, 2008)

V České republice v současné chvíli existují tři hlavní organizace, které se severskou chůzí zabývají a snaží se o šíření tohoto druhu sportu v rámci naší země. Patří mezi ně Český klub Nordic Walking, který byl založen roku 2011 a jeho hlavní aktivitou je pořádání a propagace hromadných akcí, kde se severská chůze praktikuje a zprostředkovává školení nových certifikovaných instruktorů nordic walking. (web 2) Druhou organizací je Česká asociace nordic walking, která byla založena roku 2003 a funguje na bázi členství (web 3) a poslední je pak Českomoravská federace Nordic Walking, která byla založena v roce 2014 a funguje také jako členská organizace. (web 4)

Zajímavým a výhodným se tento druh chůze stává z hlediska jeho zdravotních účinků a to především díky tomu, že se při něm pomocí speciálně konstruovaných holí zapojuje i horní polovina těla – dochází k aktivaci zádových svalů a svalů ramenního pletence, snižuje se tenze v oblasti krku a ramen a dochází k významnému zvýšení mobility bederní, hrudní a krční páteře. Hole také přispívají ke správnému držení těla, konkrétně pak pánve a kyčlí a odlehčují dolním končetinám – tlumí nárazy a přejímají zatížení kolenního kloubu v opěrných momentech. Díky těmto holím se také mění jednooporová fáze pohybu na dvojeoporovou a trojeoporovou, což významně zvyšuje bezpečnost tohoto typu chůze a je tak vhodná i u starších osob nebo obecně u lidí, kteří se obávají pádu. (Stejskal, 2013)

Nordic walking je jako aktivita doporučována při různých formách rehabilitací – například po infarktu myokardu, při léčbě aterosklerózy nebo Parkinsonovy choroby. Tato metoda totiž významně zvyšuje intenzitu zatížení a tím i účinnost tréninku – zkracuje vzdálenost a šetří čas. (Stejskal, 2013)

Bosá chůze

Druhým typem chůze je chůze naboso. Nošení moderního typu obuvi je v Evropě známo přibližně pět set let a je dáno převážně módou a sociokulturním kontextem. Z biologického hlediska je nošení bot nepřirozené a v některých případech může být i zdravotně závadné. Mezi uváděná zdravotní rizika patří například kladívkové prsty, zeslabené svaly, šlachy a vazy chodidla, znehybnělé klouby, omezení funkce nožní klenby, zborcení klenby, deformace šlach, omezení cévního zásobení nebo otoky

chodidel a kotníků. Dalším rizikem je pak takzvaná tvrdá chůze, která je způsobená tím, že většina obuvi neposkytuje nohám dostatečnou míru tlumícího efektu a zároveň eliminují senzoricou zpětnou vazbu o terénu, která je předávána mezi mozkiem a citlivou spodní stranou chodidla. Tato informace je důležitá pro regulaci chůze a omezení síly nárazu kvůli ochraně kloubů. Obuv tedy negativně působí na chůzi tak, že namísto přirozeného kratšího kroku, došlapu na klenbu a odrazu prsty dochází v obuvi k prodloužení kroku s došlapem na patu a zhoupnutí přední části nohy. To má za následek větší nárazy do kloubů a páteře. (Howell, 2012)

Naopak mezi pozitiva bot patří například ochrana nohou před nebezpečnými teplotami, tedy ve velkém horku nebo naopak mrazu a před úrazy, ke kterým může dojít v méně bezpečném terénu. Dalším faktorem, kvůli kterému je nošení bot doporučováno, je ten, že většina dnešní společnosti žije ve městech, a když už se v něm lidé dopravují pěšky, chodí po betonovém, nebo jiném tvrdém povrchu. Dlouhodobý pohyb po naprosto rovném a tvrdém terénu pak může způsobovat vznik takzvaných plochých nohou. Jednou z dalších nevýhod pohybu po městě bez bot je pak nehygienické prostředí. Obecně lze tedy boty srovnat s ochranným vybavením pro bezpečnost práce. (Howell, 2012)

Naopak argumenty pro bosou chůzi vychází z faktu, že na spodní straně chodidla se vyskytuje až dvě stě tisíc nervových zakončení a velký počet reflexních bodů, a jejich stimulace přináší mnoho pozitivních účinků. Mohou vymizet některé bolesti, poruchy spánku, stres a může dojít ke zlepšení imunity. Bosá chůze navíc přináší pocit svobody a splynutí s přírodou, v podobě objevování a rozvíjení nových smyslových podnětů, v tomto případě hmatových, při rozeznávání různých druhů povrchu. Při dodržování základních pravidel bezpečnosti nepřináší tento druh chůze žádná opravdu velká zdravotní rizika. (Howell, 2012)

V českém prostředí se s institucionalizovanou formou bosé chůze můžeme setkat v rámci občanského sdružení Bosá turistika, který byl založen v roce 2013. Cílem tohoto sdružení je propagace a šíření povědomí o bosé chůzi. V rámci své činnosti pak podporují stavbu takzvaných stezek pro bosé nohy, které zprostředkovávají zážitek z bosé chůze bezpečnou formou. Jde o ohraničený povrch cesty, který je upravený přírodním materiálem, například šiškami, oblázky, pískem, jehličím nebo kůrou tak, aby bosým nohám poskytl různorodou škálu hmatových vjemů. V dnešní době je těchto stezek pro bosé nohy v České republice již přes třicet a jejich počet stále roste. (web 5)

Mezinárodní organizace věnující se chůzi

International Federation of Pedestrians

Mezinárodní federace chodců vznikla v roce 1963 jako nestátní nezisková organizace akreditovaná OSN, která zastřešovala národní skupiny bránící práva chodců. Od dob svého vzniku do roku 1985 se organizace převážně věnovala problémům chodců v hospodářsky rozvinutých státech a od roku 1987 přesunula svou pozornost na rozvojové země, kde se rapidně zvýšil počet motorizovaných vozidel a společně s tím se zvýšil i počet smrtelných a vážných dopravních nehod. Od roku 2000 se tato organizace zaměřuje na spolupráci s hnutím Walk 21 a pokračuje v propagaci práv chodců. (web 6)

Walk 21

Walking Forward in the 21st century se formuje na konci devadesátých let jako hnutí vedené Johnem Butcherem. Od roku 2000, kdy na téma chůze uspořádali první konferenci v Londýně, se koncipují jako mezinárodní organizace, která prostřednictvím jejich sítě pomáhá s tím, aby se chůze stala radostnou součástí každodenní dopravy, rekreace a zdraví, a to prostřednictvím účinných politik, programů a plánů. (web 7)

V rámci série konferencí pořádané touto organizací, vzniká roku 2006 takzvaná Mezinárodní charta chůze, která sice nemá právně závazný charakter, ale je k dispozici pro všechny municipality, skupiny osob i jednotlivce. Charta poskytuje základní rámec strategických přístupů, který úřadům pomáhá v nastavení stávající politiky, činností a vztahů tak, aby vytvářely takové prostředí, ve kterém lidé dávají přednost chůzi. Ke každému principu je také připojen seznam konkrétních činností, které vedou ke zlepšení situace ve většině obcí. Mezi strategické principy zmíněné v Mezinárodní chartě chůze patří větší mobilita všech skupin, dobře navržená a udržovaná prostranství, lepší integrace systémů, podpora v územním a prostorovém plánování, bezpečnější silnice, méně kriminality a strachu z kriminality, větší podpora veřejné správy, chůze jako součást životního stylu. (Město pro pěší, 2008) K této chartě se v roce 2010 v rámci České republiky připojila i Městská část Praha 10.

2.1.2. Chůze a staré stezky

Tuto podkapitolu chci věnovat starým stezkám – jejich vzniku, vývoji a také jejich významu v životě člověka a lidské kultury.

„Linie stezky splétá život, je tam vše, co je s životem spjato: dění přírodní, dění lidské společnosti i koloběh jednotlivého lidského bytí. V tom smyslu se stává síť stezek víc než přírodním objektem někdy sotva vnímatelným: spřádá se v ní samotný život společnosti, a to díky stále obnovovaným kontaktům, zprávám, informacím.“

(Capra, 1996 in Květ, 2003: 17)

2.1.2.1. Definice a nazírání na pojem krajina

Ještě předtím, než se ponořím do výkladu pojednávajícím o starých stezkách, zastavím se u nutné definice pojmu, který se bude v následujícím textu poměrně hojně vyskytovat a sice pojmu krajina.

V roce 1939 Carl Troll poprvé použil slovo krajinná ekologie, a třebaže v té době zdůrazňoval, že neaspiruje na nový vědní obor, je považován za jejího zakladatele. Jde tak proti trendu sílící specializace a roztržitosti výzkumu přírodních jevů a procesů a začíná uplatňovat sjednocující, integrovaný pohled na přírodu a krajinu, kde v centru zájmu stojí souvislost mezi vztahy a procesy, prostorové vazby a sledování struktury půd a vegetace v krajině. (Míchal, 1992)

Od této chvíle se strhává polemika nad definicí ústředního pojmu krajinné ekologie – krajiny. Ani do dnešního dne ovšem není formulace této definice zcela jednotná. Ke krajině lze totiž přistupovat z různých hledisek, člověk ji vnímá esteticky, umělecky, historicky, politicky, ekonomicky, morfologicky a z dalších úhlů pohledu. Krajina je tedy příliš rozmanitá na to, abychom se o ní mohli jednoduše vyjádřit. (Forman, Godron, 1993)

Jiné bude pojetí krajiny ve společenských, nebo v přírodních vědách a odlišný přístup bude mít i výtvarné umění. Krajinní ekologové mají většinou geografické nebo biologické vzdělání a není proto divu, že nejčastěji vychází právě z těchto disciplín. (Lipský, 1998) Jedna z definic, která se ke krajině vztahuje tímto způsobem, označuje krajinu jako: *„heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se*

ovlivňujících ekosystémů, který se v dané části povrchu v podobných formách opakuje.“ (Forman, Godron, 1993: 18)

Jak jsem již v předešlém textu napsala, definic krajiny existuje mnoho a mohou přecházet od velmi stručných, jako v podání Alexandra von Humboldta, který krajinu označuje jako „celkový charakter území“ (Lipský, 1998), po ty více náročné v podání Nizozemské školy krajinné ekologie: „*Krajina je komplex systémů vyššího řádu (s mnoha subsystemy) ve vzájemné interakci, které svou fyziognomií dohromady tvoří zřetelnou část zemského povrchu, a celý komplex je utvářen a udržován vzájemnou součinností abiotických, biotických a antropogenních činitelů.*“ (Lipský, 1998: 15)

Rozdíl ve formulacích pojmu krajina není pouze v jejich stručnosti nebo naopak obsáhlosti, ale také v již zmiňovaném celkovém přístupu k ní. Jako ukázkou můžeme uvést její následující popis: „*Krajina je i prostorem duchovního života. V tomto ohledu je čímsi mnohem víc, než lze vtěsnat do vědecké disciplíny či sebelepší odborné knížky. V tomto ohledu je na nás při obnově a tvorbě krajiny kladen mnohem větší nárok. Kulturní krajina musí též, a možná především, strukturou svého uspořádání zasazovat a neustále vracet člověka a jeho dílo do řádu přírody a řádu světa.*“ (Míchal, 1992: 10)

Použitím této formulace jsme se přenesli z pojetí krajiny z čistě vědeckého hlediska do pojetí, které v sobě dle mého názoru částečně obsahuje i rovinu vnitřního prožívání krajiny.

Na závěr si zde dovoluji uvést i veřejnosti nejvíce dostupnou formulaci geobotanika Jiřího Sádla, která také obsahuje jednu podobu toho, jak se člověk v krajině pohybuje: „Krajina je to, kvůli čemu lezeme na rozhlednu.“

2.1.2.2. Vznik starých stezek

Poté, co jsem v uplynulém textu vyložila definici pojmu krajina z různých úhlů pohledu, se nyní mohu posunout k samotnému textu o stezkách a jejich významu.

Běžnou představou člověka pro znázornění trasy stezky je spojení jednotlivých určených bodů přímkou. Takovýto postup ale samozřejmě není možný. Pro hlubší a celkové pochopení vzniku stezek a cest musíme vycházet z takzvané osnovy krajiny a ze čtyř sítí, které ji ovlivňují. První dvě sítě sestávají ze sítě poruch zemské kůry a ze sítě hydrografické, třetí je pak síť starých stezek a čtvrtou, poslední je první informační síť člověka. První i druhá síť v krajině je jev závislý na obecné existenci živé planety

Země. (Květ, 2003) Vzhledem k charakteru mé diplomové práce, se dále budu zabývat pouze třetí a čtvrtou sítí krajiny tak, jak je označuje Květ (2003).

Staré stezky a síť stezek měly a mají v životě člověka větší význam, než je mu dnes připisován. Po dlouhá tisíciletí byla pěší chůze jediným možným způsobem fyzické komunikace. (Květ, 2003) Jak staré stezky a později pak cesty vypadaly, nelze jednoznačně určit. Lze je nicméně chápat jako stopu lidského pobytu v krajině, která v některých případech mohla nabývat relativní stálosti, mnohdy však byla její podoba velmi pomíjivá. Již před čtyřmi tisíci lety po sobě lidé při opakovaném průchodu krajinou zanechávali stopy a to v podobě vyšlapané pěšiny. (Květ, 2011) Ty ale nezprostředkovávaly jen daleké cestování a možnosti jak obchodovat. Díky těmto starým stezkám se do mysli člověka hluboko zakořeňuje také pocit domova. Už v dobách paleolitu, kdy lidé ještě pravděpodobně neměli svá celoroční sídla, musely u nich tyto cesty, které opakovaně procházeli, vzbuzovat pocit sounáležitosti s přírodou a dodávat jim spojení s něčím blízkým a důvěrně známým. Později, kdy se lidé usídlují na jednom místě, které je přímo na trase stezky nebo v jejím nejbližším okolí, dochází člověk k poznání, co znamená domov. (Květ, 2003)

Predispozice pro procházení krajinou se lišily a ovlivňovaly tak vzhled komunikační trasy. Opakovaným průchodem však vždy dochází k udupání podkladu, k ušlapání, sešlapání rostlin, popřípadě dochází přímo k vytvoření průchodní trasy. Jen opravdu výjimečně se ale objevují cesty s upraveným povrchem, například zpevněné kamením nebo přímo dlažbou. (Květ, 2011)

Při pronikání do zatím neobydlené krajiny musel dřívější člověk překonávat nejen strach z neznámého, ale i reálné a přirozené překážky. Vzhledem k tomu proto volil k putování nejméně namáhavou a nejpříhodnější trasu. Jednoznačným orientačním bodem při cestě vždy spolehlivě poskytují vodní toky. (Květ, 2003) Člověk proto procházel rovinatými úseky se zdroji vody – podél toků, ale bez zapadání do bláta a bažin. Vyhýbal se hlubokým lesům, mokřadům a bahnitým nivám, putoval raději po nejbližší terase, která vznikala díky jarním povodním při tání sněhu. (Květ, 1997) Při něm totiž docházelo k jakémusi samovolnému vzniku cest díky vodě, která zvýšené polohy nad korytem omývala. Rovinatá trasa podél řek se tak musela nabízet přímo sama. Z toho výkladu tedy vyplývá, že na druhý podsystém krajiny, tedy na hydrografickou síť, navazuje třetí podsystém – síť starých stezek. (Květ, 2003) Dalším z ukazatelů pak byla volba přímé trasy, samozřejmě pokud to terén jen trochu dovoľoval. Při nevyhnutelnosti překročení hranice hornatých krajinných oblastí bylo

nezbytné překonávat určité převýšení a projít sedlem nebo průsmykem v pohoří a na jeho druhé straně opět navázat na jiný vodní tok. Takové přechody existovaly u nás při cestě z Moravy do Čech. Cesta stezek však ne vždy úplně závisela na vodních tocích. Jejich trasy lze s jistou přesností určit z tvaru reliéfu. Rozvoj dopravních cest na konkrétních světadílech byl většinou závislý hlavně na kulturní vyspělosti jejich obyvatel. (Květ, 2003)

2.1.2.3. Významná orientační místa

Orientačním bodem v krajině byl často například kopec a to nejlépe solitérní, popřípadě kraj pohoří. Významnými místy se pak na trasách stávaly jakákoliv křížení cest – rozdvojení stezky, jednoduché překřížení, vícenásobný uzel stezek nebo pak polohy brodů a místa, kde docházelo k překonávání vodních toků pomocí pramic a lodí. O tom, že tato místa bývala, a prakticky stále jsou, velmi významná svědčí to, že v okolí těchto křižovatek se na výhledových místech vyskytovala různá čihadla a strážnice, která fungovala jistě již před dobou římskou. (Květ, 1997)

Po alespoň minimálním osídlení těch nejpříhodnějších míst v krajině se křížení stezek začala vyznačovat, aby fungovala jako orientační body v terénu. Na starší vyznačování těchto míst jako jsou dřevěné tyče, typický strom, hromada kamení nebo vztyčený kamenný blok navazují v době římské milníky, které jsou typické především pro sousední Rakousko. Později zde pak vznikaly symboly s křesťanskou tematikou, jako jsou křížky, kříže, sochy a obrazy svatých, boží muka, kapličky, kaple nebo přímo kostely. Na těch samých místech pak vznikají i první místa pro takzvané služby cestujícím a jejich soumarům, tedy hospody, typicky pak se stájemi a kovárny, pro obchod – různá tržiště, celnice a mýtnice, pro ochranu pocestných, ale i místních obyvatel – hradiště a hrady. Tato ojedinělá místa se pak postupem času dále rozrůstala na vsi a na brodech v nejbližším okolí se stavěly mosty. (Květ, 1997)

2.1.2.4. Čtvrtá síť krajiny

Čtvrtou sítí krajiny je první informační síť člověka, která je sama o sobě zcela závislá na síti starých stezek. Důvody pro chůzi po určité trase mohly být velmi rozličné. Nejčastěji ovšem přinášely nové kontakty, možnost obchodování, přepravu materiálu a výměnu zpráv a idejí. Interpretace nových postřehů vedla od instinktivního chování k rozumově zdůvodněným pochodům. Obraz světa tak pro člověka nabýval mnohem širších dimenzí. Na stezkách se totiž nepřenášely pouze hmotné objekty, jako potrava, rozličné suroviny a materiály nebo hotové výrobky, ale vyměňovaly se na nich i nejrůznější informace – o nalezištích jednotlivých materiálů nebo o nových technologických postupech a to již od těch nejprimitivnějších, například pro přípravu zcela jednoduchých pracovních pomůcek. Dále také docházelo k předávání léčitelských zkušeností, ověřené základní stavební postupy nebo i vzory pro textilní techniku. Při těchto výměnách informací přirozeně docházelo k osobním kontaktům, díky kterým poté vznikala i nová etnika. Podstatnou částí informačního obsahu pak zahrnovala takzvaná kulturní zkušenost a znalost, kam patřily všechny dnešní umělecké disciplíny – zpěv, hudba, tanec, malba, sochařství, šperkařství, mýty a bájení. Informace se pak postupně poměrně rychle šířily a zejména pak umělecké a technické dovednosti. Různí autoři zaznamenávají konkrétní poznatky – jak se šířily mýty, písně nebo pověsti a pohádky. V oblasti techniky poté můžeme uvažovat o předávání informací ohledně poznatků mechanických – například pro výrobu zemědělských nástrojů, ale i takzvaně předchemických. Tyto poznatky byly spjaty především se zemědělskou činností, kam můžeme zařadit i určování časů zemědělských prací, především setby a následnou úpravou potravy. (Květ, 2003)

Tato funkce nejstarších informačních sítí se prakticky neliší od těch moderních. Stále ovšem stoupá počet a rychlost sdělovaných údajů. První takováto síť vzniká v paleolitu, kdy první člověk putuje po dálkových stezkách. Od neolitu se tato informační síť společně se sítí stezek značně rozšiřuje a to i díky vzniku osad na křižovatkách cest a na místech brodu. V době železné se za Keltů síť stezek ještě více rozrůstá a vedle dálkových tras vznikají i trasy a stezky regionální a současně také dochází ke vzniku takzvaných budovaných cest pro povozy. Místními informačními centry se pak stávají hostince neboli zájezdní hospody. (Ellis, 1996 in Květ, 2003) Obecně tak lze s jistotou říci, že první informační síť je zcela závislá na síti starých stezek a s ústní, respektive později i písemnou formou projevu. (Květ, 2003)

2.1.2.5. Vrchol a pád starých cest

Po době paleolitu, kde již mohl pobývat člověk dnešního typu, tedy *Homo sapiens sapiens*, stezky v pravém slova smyslu ještě téměř neexistovaly. Pravěcí lidé se nejčastěji pohybovali v tlupách po určitém jimi okupovaném území a mohly tak vznikat různé menší a kratší pěšiny. Nicméně dálkové trasy v té době prakticky nevznikaly, i když je jisté, že alespoň někteří jednotlivci museli daleké pochody absolvovat a také znát krajinu a její predispozice, aby jí mohl projít. Toto tvrzení je doloženo díky dokázanému přenášení horninové suroviny a to až na stovky kilometrů. (Přichystal, 1991 in Květ, 2003).

Větší zlom ve vývoji stezek přichází na pomezí mezolitu a neolitu a to asi před sedmi až šesti tisíci lety, kdy se lidé začínají usazovat jako první zemědělci. Primárně osidlovali pro ně nejvhodnější místa, tedy nížiny s teplým klimatem a úrodnou půdou. Zde tedy dochází ke vzniku prvních, skutečně prošlapaných stezek. S postupem času, kdy docházelo k růstu počtu obyvatel a také díky příhodnému klimatu dochází k prošlapávání dálkových cest a to i ve větších nadmořských výškách. Dálkové trasy se tak stávají běžnou cestovní trasou obyvatel. (Květ, 2003)

V době bronzové a železné pak dochází k záboru půdy i na více členitých místech v okolí nížin, což vedlo k další expanzi cest. Tento vývoj pak akceleruje po desátém století, kdy si lidé přivlastňují půdu i v lesnatých oblastech s členitým reliéfem a vrcholí ve století čtrnáctém, kdy počet sídel dosahuje největšího rozšíření a logicky tak dochází i k největšímu rozšíření pěších stezek. Tato velice hustá síť stezek ovšem v tomto bodě došla k vrcholu svých možností a od patnáctého století, kdy začala početná sídla postupně od vyšších oblastí zanikat a vylidňovat se, dochází i k vytrácení spojů u opuštěných osad. K úplnému zániku funkce stezek pak přispěly až osvícenské ideje, jejichž realizace započala na konci osmnáctého století. Rozvrat stezkového spojení začíná v devatenáctém století při stavbě císařských silnic a železnic a je dovršen ve století dvacátém, při rozvoji automobilismu a stavbě okresních silnic a budování dálnic. Původní funkce stezek tak nejen zanikla, ale je i dávno zapomenuta. (Květ, 2003) Z této husté sítě starých stezek se dochoval poměrně ucelený systém turistických pěších tras a to díky Klubu českých turistů. Tento systém je nyní základem pro pěší propojení mimo urbanizovaná území. Pěší vazby v příměstské krajině jsou však bohužel zprerušeny a zároveň je zde vytvořena i celá řada bariér, která prostupnost krajiny ohrožuje.

2.2. ENVIRONMENTÁLNÍ ROZMĚR CHŮZE

2.2.1. Environmentálně příznivé způsoby života a role chůze v jejich naplňování

V této podkapitole se budu věnovat environmentálně příznivému způsobu života, který je spjat hned s několika pojmy, které v českém prostředí rozvíjí především Hana Librová a na kterou poté reagují i další autoři. Jde o termíny skromnost, později podrobněji rozebíraná dobrovolná, nedobrovolná a záměrná skromnost, výběrová náročnost, luxusní statky a ekologický luxus. Na závěr této kapitoly se zaměřím na různé aspekty environmentálně příznivého života v rámci ekologického luxusu, které mohou být dosahovány prostřednictvím pěší chůze.

2.2.1.1. Skromnost – dobrovolná, nedobrovolná či záměrná?

Úvahu nad environmentálně šetrnými způsoby života uvedu definicí a zamyšlením se nad pojmem skromnost. Tento pojem používá Hana Librová již ve své knize *Pestří a zelení* (1994), kde skromnost obecně uvažuje jako ekologicky příznivou nízkou spotřebu domácností. Později se však ve své knize *Vlažní a váhaví* (2003) k tomuto konceptu vrací a rozebírá ho podrobněji.

Jako první předpoklad pro používání slova skromnost udává Librová prostor, ve kterém existuje možnost mít více a vymezuje se vůči situaci, kdy je člověk vnějšími okolnostmi vystaven bídě a hladu a jeho život v chudých podmínkách je tak nedobrovolný. Skromnost tak tedy pojímá jako čistě dobrovolný stav, ale zároveň dodává, že pokud o ní hovoříme v environmentálních souvislostech, přidáváme k tomuto výrazu přídavné jméno dobrovolná. Tímto v podstatě nadbytečným pojmenováním se tak snažíme oprostit od toho, že idea skromného života je mnohdy negativně vnímána jako cesta k omezování lidské svobody. Skromní lidé by však mohli nakupovat a mnohdy i vydělávat více, ale nedělají to. Všeobecné a historické pojetí skromnosti se vztahovalo k ochotě zřící se nahromaděného bohatství, majetku nebo drahých předmětů, ale pokud do našeho uvažování zahrneme i zájem o dopady lidského chování na přírodu jako takovou, nahlížení na skromnost se změní. Pokud totiž dáme skromnost do souvislosti s environmentálními otázkami, pak je chápána především jako

ochota ke snížení dynamiky spotřeby hmotných statků, ekologicky škodlivých služeb a také volnočasových aktivit. Lze ji tedy charakterizovat jako nevynucenou, svobodnou vnitřní regulovanou spotřebu. (Librová, 2003)

Pokud uvažujeme o skromnosti, měli bychom také rozlišovat skromnost dobrovolnou a skromnost záměrnou. Záměrnou skromnost Librová označuje jako případ, kdy lidé uvědoměle a cíleně mění vzorce svého chování a omezují objem své spotřeby z environmentálních důvodů, tedy s ohledem na současný stav a vývoj přírody. Dobrovolná skromnost se tedy liší od té záměrné v tom, že není cílená a vyplývá z vnitřního nastavení a orientace člověka k jiným než spotřebním hodnotám. (Librová, 2003). Z této úvahy pak můžeme vyvodit myšlenku, že snaha o environmentální přístup v konzumenství je pouze jeho natřením na zeleno, tedy že konzum a spotřeba jako taková neklesá a dochází pouze ke změně konzumovaného – tedy například konvenčně vypěstované potraviny za biopotraviny, technologie a přístroje za ty, které mají být šetrnější k životnímu prostředí. Tento posun je ovšem pouze posunem ve výrobě jako takové a nemůžeme ho tedy chápat jako dobrovolnou skromnost.

2.2.1.2. Dobrovolná skromnost versus výběrová náročnost

Na problematiku dobrovolné skromnosti reaguje například Erazim Kohák ve své knize Zelená svatozář (1998). Pojem dobrovolné skromnosti zde označuje jako zavádějící a nahrazuje ho termínem výběrová náročnost, ke které také čtenáře nabádá. „*Budme nároční, avšak vybírejte si v čem. Kladme opravdu vysoké nároky na čistou vodu a čerstvý vzduch, na zdravotnictví a veřejnou dopravu, na maximální energetickou výkonnost a radost ze života – ne na co nejnákladnější hromadění trefek.*“ (Kohák, 1998: 81)

Jako zásadu dobrovolné skromnosti neboli výběrové náročnosti pak vidí v představě, že záhodnější je to, co je méně nákladné a zároveň méně náročné – to, co méně zatěžuje přírodu a společnost. Klíčem je tedy vážit si ne těch, kdo mají víc, ale těch, kdo dokáží být šťastní s menším zatížením Země a společnosti. Zároveň pak dodává: „*Dobrovolná skromnost není o askezi. Je o výběrové náročnosti, o radosti ze života místo radosti z majetku.*“ (Kohák, 1998: 81)

Svou úvahu nad dobrovolnou skromností pak Kohák zakončuje zamyšlením, zda tato skromnost představuje řešení ekologických problémů dnešního světa. Problém vidí v tom, že toto osobní nastavení člověka se omezuje pouze na jeho individuální jednání, které sice mění postoje, ale těžko samo o sobě změní celkovou situaci Země. V tomto bodě tedy souhlasí s Albertem Gorem, který celý problém vidí jako systémový. (Gore, 1994 in Kohák, 1998) V tomto případě bychom mohli použít verš básníka Johna Donna a říct, že podle Gora a Koháka člověk není ostrov sám pro sebe. Jedinec totiž může snižovat svou spotřebu sebevíc, ale pokud žije ve společnosti, která je nastavena na plýtvání, bude i tak jeho spotřeba na hlavu nadměrná. Problém konzumního života tak potřebuje i systémové přístupy a úsilí o uspořádání společnosti, které by bylo trvale a udržitelně spjaté se zdravím přírody. (Kohák, 1998)

Přes všechny argumenty, které byly shrnuty v předešlém textu lze ovšem říci, že i minimální úspora je stále úspora a i ta postoje veřejnosti ovlivňuje. Kohák k tomuto problému přistupuje z hlediska svědomí a etiky. Bylo by sice pouhou iluzí myslet si, že jedině prostřednictvím osobní šetrnosti dospějeme k záchraně Země, nicméně bylo by také pokrytecké mluvit o její záchraně a osobní dobrovolnou skromností nepřispět.

Rozdíl v přístupu vidí Kohák mezi egoismem a altruismem. „*Každý, kdo jedná, jedná ve svém zájmu, jinak by nekonal. Otázkou je, co považuje za svůj zájem.*“

(Kohák, 1998: 83) Egoista totiž jedná čistě ve svém zájmu, v zájmu okamžitého osobního zisku. Obecně ve svém zájmu jedná i altruista – například jezdí do práce metrem, aby nepřispíval k znečištění města, ve kterém žije – dělá to ve svém zájmu, jen je značně širší. Pokud je tedy jeho zájmem dobrý život ve městě, můžeme říct, že je široký jako život sám.

2.2.1.3. Luxus – luxusní chování, luxusní statky, predační luxus a proměna luxusu v čase a vnímání

To, co Kohák označuje jako výběrovou náročnost a co bylo předmětem minulé podkapitoly, definuje Librová na první pohled rozporným souslovím ekologický luxus. Široce pojato, bychom mohli za luxus považovat vše, čím člověk určitým způsobem překračuje sám sebe – tedy vše, co lidé tvoří, shromažďují a konzumují a to aniž by to fyzicky potřebovali k čisté reprodukci svých životů. Pojem luxus tedy nepoužíváme ve spojení s materiálním obsahem, ale především s určitými hodnotami, které jsou

neužitečné nebo i nemateriální. Je v něm tedy obsažena důležitá estetická a duchovní dimenze a také relativně svobodná volba. (Librová, 2003) Ta se však zdá problematicky uchopitelná, jelikož na tom, co je a není považováno za luxus a na jeho šíření jistě působí daná společnost a její nastavení.

Některé definice luxusu zdůrazňují roli vlastnictví vzácných nebo nedostatkových statků a služeb. V této perspektivě můžeme uvažovat i takzvané luxusní chování. To je v případě problematiky ekologického luxusu poměrně důležitý segment. Klíčové je, že luxus obsahuje i statusotvornou funkci, která má demonstrovat, že právě jeho nositel stojí na vysokém a zároveň respektovaném stupni společenského žebříčku. (Librová, 2003) Touto problematikou se zabýval již Thorestein Veblen, který popisuje, že horní třída společnosti dává najevo svůj vysoký status pomocí kombinace okázalé spotřeby a okázalé zahálky.

Okázalou spotřebu definuje Veblen jako spotřebu luxusních statků – tedy těch, které jsou nižším třídám nedostupné. Příslušníci zahálčivé třídy pak musí spotřebovávat správné věci a to ve správném množství a správným způsobem. Aby byl člověk schopen konzumace tím správným způsobem, musí nabývat vysokých estetických schopností, na jejichž základě je pak schopen rozlišovat sprostou a ušlechtilou spotřebu. U okázalé spotřeby totiž nejde v první řadě o kvantitu spotřebovávaných věcí, ale o jejich kvalitu. Z toho nejluxusnějšího si pak jedinec vybírá podle svého vkusu a konzumuje to nejlepší z oblasti gastronomie, architektury, umění, vybavení interiéru nebo společenských událostí. Jelikož je tento typ demonstrativní konzumace statků finančně značně náročný, stává se tak dokladem o míře bohatství daného jedince – dostatečná a správná konzumace potvrzuje jeho vysoký společenský status a naopak ne-konzumace finanční nedostatek. (Veblen, 1999)

V souvislosti s problematikou okázalé spotřeby můžeme podle Veblena definovat i takzvanou spotřebu zástupnou. Jde o fenomén, který můžeme typicky vysledovat například u pořádání honosných společenských akcí, hostin nebo plesů. Člověk, se kterým chce být hostitel srovnáván, je prostřednictvím těchto událostí donucen posloužit jako prostředek k jasnému cíli – konzumovat zástupně za svého hostitele. Ten by totiž jinak neměl šanci všechny luxusní statky, které zde nabízí, sám o sobě zkonsumovat. Kromě demonstrace hostitelovy okázalé spotřeby je pak host svědkem i jeho znalosti etikety a vytříbeného vkusu. (Veblen, 1999)

Zajímavým příkladem, který se dá na tento Veblenův pojem použít, je i takzvaný potlač. U skupiny severoamerických indiánů Kwakiutlů, byl více než hmotný majetek sám o sobě ceněn urozený titul a status. Náčelník se nikdy nespokojil s množstvím respektu od svého kmene, ani od jiných náčelníků a navíc rodové tituly, které si nárokoval, stále patřily jeho předkům. K těm se mohli vztahovat i jiní lidé a byli tak oprávněni s ním o status náčelníka soupeřit. Aby tak stávající náčelník svůj status utvrdil, využíval k tomu legitimní prostředek – organizování potlače. Šlo o slavnostní hostinu, při které náčelník svého soka velkoryse pohostil a obdaroval co největším množstvím kožešin, pokrývek a ryb. V jiném případě pak náčelník svůj majetek nerozdával, ale před očima protivníka demonstrativně ničil, se snahou co nejvíce ho ponížit. Ten, pokud nechtěl zůstat zahanben, musel poté potlač sám zorganizovat a předat nebo zničit na něm ještě větší množství majetku, než jeho předchůdce. Potlač tak sloužil nejenom k udržení si stávajícího statusu, ale i k získání vyššího titulu. Probíhal proto tehdy, když měli nejbohatší členové kmene dostatek majetku a chtěli získat nové a urozenější tituly pro sebe a své potomky. (Soukup, 2004) Za tímto darovaným nebo ničeným majetkem můžeme obecně vidět luxusní statky, kterými hýří i zahálčivá třída u Veblena. Stejně tak lze vidět paralelu i u snahy o získání vyššího společenského statusu pro sebe i své potomky a to právě prostřednictvím okázalé spotřeby.

Druhou možností, jak dávat najevo svůj vysoký společenský status je podle Veblena okázalá zahálka. Aby byl status a respekt člověka společností uvědomovaný, musí být tato zahálka dostatečně viditelná – musí být okázalá. Veblen tuto zahálku nechápe jako obyčejné nicnedělání, ale jako osvobození se člověka od produktivní činnosti a to jednak z toho důvodu, že produktivní práce je pojímána jako nedůstojná a zároveň je také potřeba dokázat, že má daný člověk dostatečné finanční poměry, které mu tuto zahálku dovolují. (Veblen, 1999)

K nemateriálním statkům, které jsou dávány společnosti na odívání a které jsou podle Veblena zároveň výsledkem okázalé zahálky, patří především vzdělání a to v kvazivědecké a kvaziumělecké oblasti, znalost mrtvých jazyků, zběhlost v módních trendech a to i nejen v oblékání. Druhou oblastí je pak společenské vychování, znalost etikety a vystupování ve společnosti, kde klíčovou roli hraje vynaložené úsilí a především množství času, který je pro precizní osvojení si a rozvoj těchto dovedností potřeba. Stejně jako u okázalé spotřeby i u okázalé zahálky existuje podle Veblena takzvaná zástupná varianta, v tomto případě tedy zástupná zahálka, často provozovaná jeho rodinnými příslušníky, nejčastěji pak manželkou. Typickým příkladem byla

v minulosti dekorativní role služebnictva. To totiž nemělo dostatek práce, aby bylo plně vytiženo a jejich úkolem tak více než co jiného bylo pouze dělat svému pánovi společnost a v jeho nepřítomnosti na něj čekat a plýtvat svými silami a časem. (Veblen, 1999)

Jak je již z textu, kde vycházím z Veblena patrné, Teorie zahálčivé třídy byla sepsána již na pomezí devatenáctého a dvacátého století a společnost do dnešní doby prošla velkou změnou. I přes tuto skutečnost se ale domnívám, že podstata okázalé zahálky a okázalé spotřeby je stále funkční. Tím, kde dochází k největším změnám, jsou především ony luxusní statky, které jsou okázale spotřebovávány.

Vzácné zboží, v našem kontextu tedy především hmotné luxusní zboží, ke kterému měli v minulosti přístup pouze příslušníci nejvyšší třídy, se totiž začalo objevovat i v domácnostech nižších společenských vrstev. Většina věcí, které byly dříve brány jako luxusní, jsou tak dnes již zcela běžné. Šlo například o sklo, cukr, kávu, čaj, exotické ovoce, orchideje nebo parfémy, ale i o nehmotné požitky, jako procházení se menažériemi, dnes již běžnými zoologickými zahradami nebo možnost cestování. Tento proces šíření luxusu byl zpočátku velmi pozvolný, ale v posledních staletích začal akcelerovat. K největšímu ohrožení funkce luxusu dochází v moderní společnosti, kde kvůli industriálním a demokratizačním procesům dochází k prudkému stupňování blahobytu a zvyšovala se úroveň širokých společenských vrstev. Některé zboží a požitky byly brány jako luxusní ještě do nedávné doby, v českém prostředí tomu tak bylo do pádu socialistické ekonomiky v devadesátých letech. Dnes se staly samozřejmostí také díky globalizačním procesům. (Librová, 2003)

Proces sociálního šíření je v případě luxusu problematický především z toho důvodu, že mu bere jeho statusotvornou funkci. Pokud o ni tedy nemá přijít, musí se konkrétní představa luxusu neustále přeměňovat. Objem spotřeby obecně tak mohl být brán jako luxus jen velmi krátkou chvílí. V bohatých zemích se totiž konzumu oddávají lidé napříč sociálním postavením a právě proto tak záhy přestává reprezentovat sociální status ve společnosti. V dnešní době tedy luxus hledá svou další metamorfózu. Potíž tkví v tom, že se již velmi obtížně hledají další a další věci a aktivity, které by stále byly vzácné a výjimečné. (Librová, 2003)

Pokud se ovšem nad touto problematikou zamyslíme, je vzácnost některých hodnot v dnešním světě očividná. Vzácným se dnes stává to, co bylo dříve samozřejmé – luxusem se staly samy podmínky naší existence. Hans Magnus Enzensberger v rámci

těchto elementárních předpokladů života uvádí šest nových luxusních statků. Jsou jimi čas, pozornost, klid, prostor, příroda a bezpečnost.

(Enzensberger, 1997 in Librová, 2003)

V následujícím textu se budu věnovat vysvětlení těchto pojmů podle Enzensbergera. (Enzensberger, 1997 in Librová, 2003)

1) ČAS

Tento luxusní statek pokládá Enzensberger za nejdůležitější a zároveň dodává, že jsou to naopak právě výkonné elity, které tímto luxusním statkem, tedy svým vlastním časem, mohou disponovat. Problém ovšem nespočívá především k jeho kvantitě, i když většina příslušníků této sociální vrstvy pracuje až osmdesát hodin týdně, ale hlavně kvůli jejich četným závislostem, které je zotročují. Od těchto lidí je neustále očekáváno, že budou kdykoliv k dosažení a budou připraveni na zavolání. Jejich život je také řízen diářem plným termínů na měsíce až roky dopředu.

Časem jsou ovšem řízeni i ostatní lidé, kteří jsou zaměstnaní a jsou vázáni povinnostmi, které jejich čas limitují. Dělníci závisí na chodu strojů, hospodyně na otevírací době v obchodech, děti a rodiče na době školního vyučování a všichni pak na čase, který trávíme v dopravních prostředcích během dopravních špiček, abychom se dostali včas tam, kde musíme splnit své povinnosti.

Za těchto podmínek tedy žije v luxusu pouze ten, kdo disponuje tímto luxusním statkem do té míry, že má vždy čas na to, čím se chce zaměstnávat a kdo se sám rozhoduje, jak se svým časem naloží. Je tedy pouze na něm, co, kdy, kde a kolik toho udělá.

2) POZORNOST

Vzácné zboží vidí Enzensberger i v rovině naší pozornosti. Ta je podle něj rozměňována prostřednictvím různých médií, která přinášejí přehršel informací z nejrůznějších oblastí. Mezi záplavou zpráv z politiky, sportu, umění nebo techniky se nám poté nedostává dostatečná míra pozornosti na věci, které sami vidíme, slyšíme nebo cítíme a naše smyslové a myšlenkové schopnosti slábnou. Moment přepychu tkví tedy v tom, uchovat si dostatek pozornosti na naše vlastní prožívání a na to, co chceme skutečně vědět.

3) PROSTOR

V tomto případě je prostor dáván do souvislosti s pojmem hromadění, které může být v přeneseném slova smyslu všudypřítomné. Ubírání osobního prostoru pak Enzensberger označuje jako omezování osobní svobody a dokládá to na příkladu zvyšujícího se nájemného, přeplněných dopravních prostředků a masách lidí ve veřejném prostoru nebo v turistických oblastech. Nedostatek prostoru je však naplňován i hmotným zbožím, kterým sami sebe obklopujeme a plníme tak své byty přemírou nábytku, techniky, cetkami a krámy. To, co nám pak ale skutečně chybí, je dostatek místa pro svobodný pohyb. V dnešní době je tedy luxusem byt poloprázdný.

4) KLID

Klid je brán jako základní požadavek, který se však proměnil do luxusního statku a který je stále obtížněji splnitelnější. Člověk žije v prostředí, které je zatíženo hlučným provozem, rachotem aut, ječícím stereem od souseda nebo kvílením sirén. Přepychově si tedy žije ten, kdo se tomu všemu může vyhnout. Autor ale upozorňuje na to, že k docílení ticha si také musíme často připlatit.

5) PŘÍRODA

Čistý vzduch, pitná voda, zdravé potraviny. Tyto statky již bohužel nejsou žádnou samozřejmostí, ale stávají se výsadou pro stále se zmenšující se počet lidí, kteří za ně draze platí. Pojetí luxusu se zde ale nechápe jen jako přímá spotřeba těchto statků, ale například i pro trávení volného času v přírodě.

6) BEZPEČNOST

Osobní strážci, bezpečnostní služby, poplašná zařízení. Vše, co dnes slibuje bezpečnost, již neodmyslitelně patří k životnímu stylu vyšších vrstev. Ve stejné míře, ve které ji již stát není schopen zajistit, stoupá soukromá pohledávka a žene ceny nahoru. Nic také nenasvědčuje tomu, že by v budoucnu měl nárůst pohledávky pro tuto branži klesat. To, co bylo pojímáno jako luxus s sebou ovšem nese nejen svobodu, ale i nutnost. Pokud totiž daný člověk chce žít v bezpečí, musí se uzavírat před ostatními, ale izoluje tak i sám sebe.

Tuto charakteristiku pojetí nového luxusu shrnuje Enzensberger tvrzením, že logice potřeb dochází k jasnému obratu. Luxus se loučí s přebytkem a usiluje o holou

nutnost. Ta ale bude nejspíše přístupná jen málokomu. To, o co tu půjde, již nebude moci nabídnout žádný obchod. Pokud tedy člověk bude chtít žít v klidu a v blízkosti přírody, zachovávat si svou pozornost, mít dostatek času, prostoru a bezpečnosti, musí se uskromnit. Člověk, který chce mít na dosah tyto nové luxusní statky, se musí zříci výhod, které mu přináší velkoměsto. (Enzensberger, 1997 in Librová, 2003)

Tento pohled na dosažení nových luxusních statků je ovšem jenom jednou z možností. Lidé, kteří jsou dostatečně bohatí, se snaží tyto vzácné statky získat i bez toho aniž by se museli uskromňovat a drancují tak zbytky toho, co zbylo. Tento způsob života Librová (2003) označuje jako predační luxus.

Jedním z příkladů tohoto predačního luxusu můžeme vidět ve stavbě vil v okolí velkých měst, které jsou často označovány jako podnikatelské baroko. Majitelé si je nechávají stavět bez elementárních environmentálních informací a bez ohledu na přírodu a okolí. Velkou ekologickou stopu ovšem zanechávají i jiné stránky predačního luxusu. Může jí být například turistika do nedotčených oblastí na druhém konci planety, lyžování na ledovcích, soukromé chovy a sbírky ohrožených druhů zvířat. Predační luxus si tak vše ohrožené a vzácné přisvojuje, bez snahy to chránit i pro jiné lidi nebo pro přírodu samotnou. V důsledku toho, že predační luxus nemá žádná sebeomezení, neodolává novým zážitkům, výtěžkům nebo lákavým předmětům, nedokáže proto ani získat dva z šesti nových luxusních statků podle Enzensbergera a to čas a pozornost. V tomto případě tedy nelze s jistotou říci, zda i bez těchto dvou statků můžeme o luxusu vůbec hovořit. Čas a pozornost jsou totiž podmínkou pro schopnost našeho přemýšlení a životní reflexe – co vlastně chci. Predační luxus by tak zůstal pouze způsobem, jak se vymanit z nepohodlí a nebezpečí, jako například v případě stavby protiatomových krytů v padesátých letech, nebo dnešní migrační strategie s úmyslem uniknout hrozbám plynoucích ze změny klimatu. (Librová, 2003)

2.2.1.4. Ekologický luxus

V předešlém textu jsem se věnovala pojetí luxusu v jeho obecnější rovině. Co je a není luxus, jeho vývoj v čase a proměnou luxusních statků. Nyní bych přistoupila k definování pojmu ekologický luxus tak, jak ho vykládá Librová: *„Ekologický luxus je ekologicky příznivé chování, které uvědoměle zmenšuj ekologickou stopu, v různé míře je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním, kulturou oceňovaným hodnotám.*

Ekologický luxus označuje spíše prvky či segmenty chování než celý životní způsob.“
(Librová, 2003: 61)

Ekologickým luxusem se tedy myslí například přírodě blízké zahradničení, odmítnutí automobilu, objevování blízkého, které je spojené s omezením dalekého cestování. Ekologickým luxusem můžou být i segmenty spotřebního chování – například nákup vody v nepohodlných skleněných lahvích, nebo používání opětovně plnicího pera, místo jednorázových propisek. Podmínkou ekologického luxusu tedy není malá ekologická stopa, ale snaha o její relativní zmenšování. Díky environmentálním informacím je pak ekologický luxus schopen rozlišit plýtvání a konzumerismus, který se mu přičí a balancovat mezi sebeomezením a vysokými nároky na život současně. Stává se tak sociálně vstřícný k většinové společnosti, může ji oslovovat a vybízet k následování. Tím tedy přispívá k šíření ekologicky příznivého života. (Librová, 2003)

Na první pohled se může zdát, že pojmy predační a ekologický luxus splývají, oběma jde o tytéž luxusní statky – o život v zachovalé přírodě, zdravé prostředí, klid, bezpečí, čas a schopnost pozornosti. Rozdíl mezi nimi je ovšem zásadní. Ekologický luxus má relativně malou ekologickou stopu nebo se ji snaží zmenšovat sebeomezením, snahou o racionálnější chování. Ví, nebo alespoň tuší, že příroda má svou vnitřní hodnotu sama o sobě a je ochoten jednat v jejím zájmu. Navíc obsahuje i výraznou sociální dimenzi, která se projevuje v mezilidském a občanském altruismu. Predační luxus je pak pouhým sebestředným usilováním o prisvojení si vzácných statků bez jakékoliv sebereflexe, ať už vůči přírodě nebo vůči ostatním lidem. (Librová, 2003)

Pojem ekologický luxus je slovním spojením, které se může od začátku jevit jako chybné. Příroda by přece měla být chápána jako základ a předpoklad celé naší existence. Tuto skutečnost si například nejvíce uvědomují lidé, kteří na vlastní kůži zažívají nedostatek vody, nebo zemědělci, kterým vítr odnáší úrodnou půdu z jejich polí. I ti, kteří si svou závislost na přírodě jako takové uvědomují, ji i tak ale spíše chápou jako zdroj estetických zážitků, určitého citového a intelektuálního naplnění. Je to tedy tak, že Evropan, který má naplněné své potřeby, má vztah k přírodě založený především na pocitu libosti – náš postoj k přírodě tedy můžeme označit jako luxusní. Je zde tedy potřeba o rozlišení mezi ontologickou vázaností člověka na přírodu, kde příroda není pro nikoho luxusním statkem od luxusního postoje k přírodě a do třetice od ekologického luxusu, kde se mísí několik postojů k přírodě. Nejde u něj tedy jen o přístup k přírodě jako k libosti, ale i o uvědomělou reflexi naší bezpodmínečné svázanosti a etický postoj k ní. (Librová, 2003)

2.2.1.5. Čas a temporálie v rámci ekologického luxusu

Jak jsem již v předchozím textu uvedla, Enzensberger uvádí jako jeden z luxusních statků také čas. Dnešní doba je mimo jiné typická tím, že máme spoustu věcí, ale trpíme nedostatkem času. Na tuto skutečnost reagují i lékaři, kteří upozorňují, že na vzniku početných onemocnění se podílí právě příliš vysoké tempo. Ohroženo však nemusí být jen lidské zdraví, ale i schopnost udržovat mezilidské vztahy, rodinu, přátelství – v obecnějším pojmenování určitou kvalitu života. Do nedávné doby však naši pozornosti unikalo, jaké důsledky má toto neustálé zrychlování pro přírodu. „*Konflikt mezi lidskou společností a přírodou, nadměrné čerpání zdrojů, vznik odpadů a úbytek biologické rozmanitosti bývá spojován s přelidněním, nešetrnými výrobními způsoby a nadměrnou spotřebou, málokdo si uvědomuje, že základní příčinu lze najít v prudké změně časových měřítek.*“ (Librová, 2003: 118) Příkladem nám můžou být odpady, které se nerozloží ani za stovky let, co nejrychlejší výkrm hospodářských zvířat, nejsme si jisti ani tím, jak dlouho sledovat jaderný odpad a nelze ani s jistotou určit, jak dlouho by trvala regenerace zničené biosféry.

V tomto ohledu se také vynořuje ambivalence mezi tím, jak environmentalisté na jedné straně nabádají ke zpomalení a uvědomění si hodnoty času a na straně druhé bijí na poplach hesly „není času nazbyt“, „je za pět minut dvanáct“ nebo v dnešním případě již „je pět minut po dvanácté“. Ekologičtí aktivisté se tak právě zdají jako ti, kteří jsou časem hnáni nejvíce. Otázkou tedy zůstává, jak tento nutkavý spěch a potřebu co nejrychleji posouvat důležité věci dopředu zvolnit a nepřeceňovat význam svého úsilí – naučit se trpělivosti a umět ocenit takzvané temporálie. V tomto snažení nám může pomoci ekologický luxus, který nemá ambice v záchraně světa, a temporálie jsou přímo jeho páteří. (Librová, 2003)

Temporálie jsou činnosti, které jsou zřetelně a uvědomovaně spojené s plynutím času a jsou základem ekologického luxusu. „*Temporálie pěstuje ten, kdo se zájmem a v detailech sleduje, jak se pomalu a zase ve skocích proměňuje slovník dítěte, kdo pozoruje, jak se rychle vyvíjí a uvádá květ pupalky, a srovnává, s jak pomalou rezervovaností rozkvétá a jak dlouho vydrží květ chryzantémy, kdo v říjnovém odpoledni beze spěchu lisuje mošt z dobře vyzrálých jablek, kdo si v chladném listopadovém ránu všimne, jak ze dne na den zežloutly jehlice modřínu, kdo na procházce boskovickou brázdou umí pocítit, že jde krajinou, která byla mořem.*“ (Librová, 2003: 138)

V principu temporálií je tedy zahrnuta dimenze času a půvab a význam cyklické stránky existence. Temporáliím se přičítá v únoru kupovat ovoce dovezené přes půl světa, chce popřít návštěvy plastických chirurgů, aby smazali stopy stárnutí na našem obličejí. Jde o to rozpoznat, kde nám byla představa o žádoucím životním tempu vnucena sociálními tlaky a podpořena reklamou.

V dnešním světě, ve kterém si lidé zvykli na to, že mají kdykoliv cokoli, můžeme jmenovat hodně případů, které jsou s temporáliemi v rozporu. Jde například o obchody, které jsou otevřeny nonstop dvacet čtyři hodin denně, sedm dní v týdnu nebo nastolení umělého posunu zimního a letního času, abychom zvětšili prostor pro pracovní a rekreační aktivity. S těmito skutečnostmi souvisí způsob nočního osvětlení našich sídel, ulic a domů. Umělé světlo ignoruje a vytěsňuje hodnotu tmy, při které se ale odehrává mnoho zásadních přírodních procesů, které jsou tímto narušovány. Máme tak přesvícená města, ale i vesnice, přičemž ani tak nesvítíme lidem na cestu, jako jen nesmyslně plýtváme. Pozorování noční oblohy se tak stává prakticky nemožné a v dnešní době ho lze bez váhání označit jako velký luxus. V podobném duchu se stavíme i k ročním obdobím a počasí. Za pěkné je považováno pouze slunečno a horko. Tento pohled pak bez ohledu na stav vláhý šíří i samotní meteorologové. Z našeho života pak mizí prožívání a vychutnání si chůze podzimní nebo předjarní krajinou a stává se tak věcí ekologického luxusu. (Librová, 2003)

Jako reakci na akceleraci dnešního světa lze spatřovat v trendu zpomalování života, který může nabývat mnoha podob. Může jít o podporu sezónního a místního jídla, zakládání skupin příznivců takzvaného slow food, který je v přímém rozporu s fast foodem. Ruku v ruce s tímto pojetím stravování si lze povšimnout i poklesu zájmu o konzervy nebo mikrovlnné trouby a opětovné renesance domácího vaření. Lidé zde spatřují význam v pomalém a šetrném zpracování surovin, který lze označit jako kuchyňskou temporálii. (Librová, 2003)

V pojetí temporálií bychom neměli spatřovat návrat v čase k rytmům lovců a sběračů. Zrychlení dávného pomalého času nemusí být vždy brán jako sebezničující projev naší společnosti, jejíž samotná existence a její kultura je na ní ostatně založena. V rámci ekologicky příznivého zpomalení jde o kompromis, především pak o korigování extrémní míry zrychlení, které je náš život vystaven proti naší vůli. (Librová, 2003)

Podobně, jako u jiných dimenzí ekologického luxusu, v této změně sehrává zásadní roli naše schopnost reflexe a promýšlení, v Enzensbergerově pojetí nových luxusních statků tedy dostatečná míra pozornosti. „*Není nic těžšího, než vědět, jak žít a žít je to poslední, nač má zaneprázdněný člověk čas.*“ (Seneca, 1927 in Librová, 2003: 143)

2.2.1.6. Chůze jako temporálie a aspekt udržitelného turismu

Příkladem temporálie, které bych se chtěla věnovat samostatně je pak trend zpomalování, na který můžeme nazírat prostřednictvím fenoménu chůze a šetrného turismu. Z hlediska ekologického luxusu a tedy i z hlediska temporálií je pokleslým trávením času takzvaný tvrdý turismus s typickými zrychlenými způsoby dopravy, ale i poznáním a prožíváním vůbec. Vůči tomu stojí v opozici takzvaný měkký turismus, který se projevuje především změnou v pojmání času a obecným zpomalením. Pokud se podíváme na obecnou motivaci turistů, jejich výroky nám nedávají ucelený logický obraz. Mezi nejčastější odpovědi na otázku jejich motivace k cestování patří „uvolnit se“, „vypadnout z koloběhu všedního dne“, „nabrat nové síly“ a „užít si přírody“. Nenalzáme zde však odpověď na to, proč se tak velká masa lidí uchyluje právě k tvrdému turismu. Jedním z možných vysvětlení je tak skutečnost, že tito lidé o svém počínání hlouběji neuvažují. Tvrdý turismus je tedy především praktikován lidmi, kteří pouze nápodobou následují tento hromadný rituál. I díky tomu pak může mít reklama v masové turistice takový úspěch. (Librová, 1994)

V našem uvažování má ale klíčovou roli rychlost a rádius pohybu lidí v krajině. Historické analýzy turismu hovoří o prostorové mobilitě jako o antropologické vlastnosti, jejíž kořeny sahají až ke generacím lovců a sběračů. Podstatný rozdíl je zde právě ve způsobu naplňování této mobility – u skupin lovců a sběračů šlo čistě o pěší chůzi, která byla postupně vytlačována díky rozvoji železnic a následně automobilové a letecké dopravy. (Librová, 1994)

V následující tabulce můžeme vidět základní charakteristiku tvrdého a měkkého turismu podle Roberta Jungka.

TVRDÝ TURISMUS	MĚKKÝ TURISMUS
málo času	dost času
rychlé dopravní prostředky	přiměřené a pomalé dopravní prostředky
daleko	blízko
pevný program	spontánní rozhodnutí podle situace
řízení zvenku (cestovní kanceláře)	řízení zevnitř
importovaný styl života	styl života blízký dané zemi
„pamětihodnosti“	zážitky
pohodlně a pasivně	s úsilím a aktivně
žádná nebo malá duševní příprava	příprava vztahující se k dané zemi
bez znalosti domácího jazyka	se znalostí domácího jazyka
pocit převahy	radost učení se od domácích
nákupy, „shopping“	přivést dárky hostitelům
suvenýry	vzpomínky, nové zážitky, kresby
prospekty a pohlednice	malby
zvědavost	takt
hlasitý	tichý
masové cestování	individuální, rodinné cesty, cesty s malou skupinou přátel

(Tütig, 1990 in Librová, 1994: 72)

Pojem měkký turismus můžeme nalézt i pod jiným označením – například jako udržitelný turismus, který je i hojněji používán. Již z názvu je patrné, že definice tohoto pojetí turismu vychází z definice trvale udržitelného rozvoje, jehož definici jsem vyložila již na úplném začátku mé práce.

Definice samotného udržitelného turismu je tedy následující: Udržitelný turismus UNWTO (United Nations World Tourism Organisation, Světová organizace cestovního ruchu) a UNEP (United Nations Environment Programme, Program Organizace spojených národů pro životní prostředí) definuje následovně: „Pravidla pro udržitelný cestovní ruch a jeho řídicí praktiky jsou aplikovatelné na všechny formy

cestovního ruchu ve všech typech destinací (turistických cílů) a to včetně masového cestovního ruchu a různých specifických segmentů. Principy udržitelnosti se vztahují k environmentálním, ekonomickým a socio-kulturním aspektům rozvoje cestovního ruchu a nezbytností je dosažení vyváženého poměru všech těchto tří dimenzí tak, aby bylo dosaženo dlouhodobého účinku“. (UNEP, UNWTO, 2005: 11)

Udržitelný cestovní ruch by tedy měl:

- 1) Optimálně využívat přírodních zdrojů, které představují klíčový prvek v rozvoji cestovního ruchu, podporovat základní ekologické procesy a pomáhat zachovat přírodní zdroje a biologickou rozmanitost.
- 2) Respektovat sociálně-kulturní původnost hostitelských komunit, uchovat jejich kulturní dědictví a tradiční hodnoty a přispět k mezikulturnímu porozumění a toleranci.
- 3) Zajistit životaschopné a dlouhodobé hospodářské aktivity poskytující socioekonomické přínosy, jež budou spravedlivě rozděleny všem zúčastněným stranám, zajistit stabilní zaměstnanost a příležitosti k dosahování příjmů, zabezpečit sociální služby pro hostitelské společnosti a přispět ke zmírnění chudoby.

Udržitelný rozvoj cestovního ruchu vyžaduje informovanou účast všech zúčastněných stran, stejně jako silné politické vedení, aby se zajistila široká účast a budování konsenzu. Dosažení udržitelného cestovního ruchu je nepřetržitý proces, který vyžaduje neustálé monitorování dopadů a zavedení nezbytných preventivních a/ nebo nápravných opatření kdykoli je to nutné.

Udržitelný cestovní ruch by měl také udržovat vysokou míru spokojenosti turistů, zajistit jim smysluplnou zkušenost a zvyšovat jejich povědomí o otázkách udržitelnosti a podporovat mezi nimi udržitelné postupy v oblasti cestovního ruchu. (UNEP, UNWTO, 2005: 11)

Pokud se podíváme na definici udržitelného turismu tak, jak ho definuje UNEP a UNWTO, můžeme v něm na první pohled vidět určitý rozpor v tom, jak ho chápe Librová (1994). UNEP a UNWTO se totiž shodují na tom, že praktiky udržitelného turismu jsou aplikovatelné na všechny typy turistického ruchu, tedy i na ten, který označujeme jako masový. Vzhledem k tomu, že Librová (1994) tyto dva typy turismu

přísně odděluje již v jejich vlastním uchopení a reflexi samotnými turisty, nemůžeme pak prostřednictvím její optiky tuto definici přijmout v celé její šíři.

Rozpor můžeme nalézt i v rostoucím zájmu lidí o pobyt v přírodě. Tento zvýšený zájem sociologové vysvětlují jako reakci na umělé prostředí, především pak ve městech, které je sice plné podnětů, ale i přesto lidem působí smyslovou a emoční deprivaci. Dalším důvodem pak může být až příliš povrchních mezilidských kontaktů a hraní příliš mnoha sociálních rolí. Obojí pak můžeme v prostředí přírody odložit. Problém nastává v momentě, kdy pobyty v přírodě zaujaly místo v prestižním životním stylu lidí, tedy v případě, kdy nemluvíme o procházce v lese, ale o dobývání přírody vzdálené a nevšední. V módě je totiž především zážitek z exotických krajín a situací, jako jsou různé adrenalinové sporty. Macnaghten a Urry (2001) pak v rámci sociologie těla chápou intenzivní pohyb v přírodě jako jeden z projevů postmoderního narcisismu. Příroda se pro člověka stala příležitostí, jak se uvolnit a plně se oddávat našim smyslům. Při prožívání dramatických chvílí při adrenalinových zážitcích totiž sami na sebe uplatňujeme odlišný druh pozornosti – pozornosti čistě vůči našemu tělu. Vzhledem k fyzické náročnosti těchto aktivit pak na jinou reflexi sebe sama pak již nezbývá prostor.

Jen s velkou obtíží bychom mohli tento módní trend označit jako něco, co koresponduje s environmentálně příznivým životním stylem a to i za předpokladu, že od tohoto praktikování extrémních sportů odhlédneme. Skutečností totiž zůstává, že turismus a cestování do vzdálených a málo dotčených míst mimořádně zvětšuje ekologickou stopu. Ekologickou ctností je totiž věrnost místu. (Librová, 2003)

Toto geografické (sebe)omezení pak může nabývat kvalit ekologického luxusu. Kromě environmentální příznavosti přináší také radost z objevování a poznání blízkého. Člověk, který cestuje do vzdálených destinací, je mnohdy spíše ohromený, než chápající, pohybuje se v pro něho neznámém prostoru a kontextu. Chybí mu právě výhoda možnosti dlouhodobého pozorování v průběhu času a znalost přírodních a kulturních zákonitostí. Ta je mi naopak dána při pobytu v krajině, ve které každodenně žiji a která je mým domovem. Člověk, který v této krajině tráví svůj čas a který jí kráčí, nemůže a ani nečeká úžasné nálezy nebo velkolepá překvapení. *„I díky tomu je mu však dopřáno rozpoznat a procítit i subtilní rozdíly v barevnosti, ve sklonu světla a stínu během dne, ale i během celého roku, ve změně směru a charakteru větru a vánků, tvaru mraků, proměně vegetace, změny ve výskytu a chování živočichů a sezonnost lidské*

práce, která je na přírodu vázána. Všimne si jevů tak neokázalých, jako jsou kameny, skály a horniny.“ (Librová, 2003: 174)

V intencích právě zmíněného se můžeme ptát, co je vlastně člověku přirozenější a co pro něj může být více uklidňujícího, než chůze známou krajinou. Poskytuje nám naplnění našich biologických, smyslových, sociálních i duchovních potřeb. Putování povědomou krajinou pak poutníka začleňuje i do mezilidských kontextů, protože tato chůze není jen náhodným pohybem ve volném terénu, ale pohybem po trasách, které byly do krajiny vepsány našimi předky, jako odraz hledání již zmíněných potřeb. (Librová, 2003)

Toto pojetí chůze ve formě vycházek, výletů, putování nebo toulek se stává skutečným luxusem. Zásadní otázkou se pak stává ta, ve které člověk řeší, kudy a kam půjde a zda chce jít sám, nebo putovat ve společnosti. Obě varianty nám mohou přinést mnoho dobrého. Samotářská chůze nám zprostředkovává ničím nerušený kontakt a sžití s přírodou, člověk se spoléhá sám na sebe a na své vlastní myšlenky. (Librová, 2003) V tomto druhu chůze můžeme vidět odraz samotářského chodce z dob romantismu, který byl i nesčetněkrát umělecky ztvárněn, například v obrazech Caspara Davida Friedricha, Josepha Mallorda Williama Turnera nebo Carla Gustava Carusa a dalších. Naopak pokud se rozhodnu pro cestu s dalším člověkem, mám tu možnost s ním své postřehy a pocity nejen sdílet, ale i rozvíjet a předávat dál.

V předešlém textu jsem psala o tom, že jednou z ekologických ctností je věrnost místu. Důležitost této věrnosti jsem poté vyložila skrze bytí a chůzi v krajině. V kapitole, kde se věnuji stezkám, jsem již zmínila Květův (2003) předpoklad, že skrze staré stezky lidé dochází k poznání, jaký význam má mít svůj domov. V rámci věrnosti místu pak s hodnotou mít svůj domov souhlasí i Librová (2003), která se odkazuje na práci Sibleyho (1995). Ta dokládá rostoucí přichylnost dnešních lidí ke svému bytu nebo domu. Ty se totiž ve světle světa naplněného napětím a konflikty stávají jejich útočištěm, jejich zdrojem klidu a pohody, ve kterém se jedinec prostřednictvím předmětů, kterými se obklopuje a vzpomínek vztahuje sám k sobě a ke své minulosti. Domov se tedy pro člověka stává svatým místem v profánním světě. (Sibley, 1995 in Librová, 2003)

I v tomto případě zde můžeme nalézt rozpor v pojmání a hlavně prožívání domova. Jak jsme mohli vidět na pojmání prostoru Enzensbergerem v rámci jeho nových luxusních statků, lidé si na jedné straně plní své byty předměty, které mají vykazovat jejich vysoké postavení, na straně druhé je nechávají poloprázdné a

vyzdvihují hodnotu volného prostoru. Optikou environmentálně šetrného způsobu života můžeme říci, že důležitým výstupem při vytváření domova, by měl být pocit klidu, sounáležitosti a bezpečí. Významným segmentem, který je spojen s našimi domovy a souvisí s environmentální šetrností, jsou pak domácí práce. (Librová, 2003) Povinnosti jako umývání podlahy, utírání prachu nebo čištění koupelny můžeme brát jako příklad stále se opakujících, tedy cyklických činností, které souvisí s pojmem temporality a pojmáním času. Pokud se nad problematikou domácích prací takto zamyslíme a připočteme-li k tomu jejich vysokou míru neoblíbenosti, není poté dnešní trend najímání si úklidu soukromých domácností vůbec překvapivý. S trochou nadsázky pak můžeme domácí práce označit jako ekologický luxus.

2.2.1.7. Role lidské obětavosti v ekologicky luxusním chování

V nahlížení na environmentálně šetrné způsoby života hraje roli i v rámci ekologického luxusu pojem obětavosti. Samotné slovo oběť s sebou však v naší společnosti nese negativní konotace. Zřejmě se v nás usídlil obraz z dob dávno minulých, kdy ještě fungovala vesnická pospolitost. Tvrdé životní podmínky, tradice a pevné společenské normy vynucovaly u tehdejších lidí chování, které bychom mohli označit jako obětavé, ale které zároveň nelze označit jako svobodné nebo neuvědomované. Jakékoliv jeho odchylky byly dohlížející společností trestány. Oběť tak bývá bez hlubšího vysvětlení chápána jako vnucený sebezápor. (Librová, 2003)

Dnes se již odpovědnost přesunula ze sféry vnějšího tlaku dohlížející společnosti, tradic a norem do oblasti individualizovaných vnitřních rozhodnutí. V tom právě ale Librová vidí důkaz toho, že dnešní společnost je v rámci principu oběti nastavena lépe, než ta v minulosti. Klíčovým aspektem oběti je tedy to, že je vnitřní a spontánní. Tato spontánnost je pak důležitá i u ekologického luxusu. Tento druh životního způsobu života přináší jeho nositelům optikou environmentální šetrnosti takzvané chytré radosti. (Librová, 2003) Jak jsem již vyložila v podkapitole, věnující se ekologickému luxusu, radosti dosahované v rámci tohoto druhu příznivého chování nejsou uvědomované. Jsou jakýmsi pozitivním vedlejším efektem lidské činnosti a vnitřního nastavení. Skutečnost, že lidé jednájí v souladu s přírodou na nevědomé úrovni a toto jednání jim přináší životní radost, je pro mě motivací a důvodem k alespoň občasnému pozitivnímu vidění světa

2.2.2. Lidský vztah k přírodě

2.2.2.1. Vývoj psychologie a psychologie životního prostředí v rámci vztahu člověka a přírody

V této kapitole se budu věnovat lidskému vztahu k přírodě, se kterým je environmentální vědomí spojeno. K tomu, abych se se mohla zabývat právě pojmem environmentálního vědomí, musím se nejdříve alespoň stručně podívat na vývoj vztahu člověka a přírody a to v podobě jeho zasazení do vědy, která se zabývá chováním a prožíváním člověka, tedy psychologie.

Úplné počátky samotných úvah o vztahu člověka a přírody v kultuře, kterou označujeme jako západní, můžeme vidět již v antickém Řecku, kde zdejší myslitelé oddělovali to, co je přírodní nebo přírodou dané a to, co je vytvořené člověkem. Mluvili tedy o dvojí danosti – fysis a nomos. (Sokol, 2007) Názory na to, co je příroda a jakou úlohu v ní hraje člověk, se poté v průběhu času proměňovaly. Samotný vztah člověka a přírody a jeho zkoumání z vědeckého hlediska se začíná rozvíjet až na počátku dvacátého století a to především díky samostatnému rozvoji ekologie. Započala tak snaha o vysvětlení vztahu mezi člověkem a přírodou a životním prostředím.

(Müllerová, 2009)Obor, který nás ale v rámci tohoto vztahu a v rámci celé kapitoly zajímá především, je pak obor psychologie a jeho subdisciplíny. Krajhanzl se ke vztahu člověka k přírodě v rámci oboru psychologie vyjadřuje následovně:
„Psychologie je věda o lidském prožívání a chování. Dokáže popsat desítky až stovky vlastností osobnosti, psychopatologických stavů a zákonitostí ontogenetického vývoje. Umí svou terminologií vystihnout psychiku oběti trestného činu, příjemce reklamy, sportovce před soutěžním výkonem, cestovatele po kulturním šoku i věřícího v náboženském vytržení. Jaké termíny má ale psychologie pro popis vztahu lidí k přírodě a životnímu prostředí? Odpověď, která zaznívá z české psychologie i environmentální praxe, je překvapivá: termíny pro reflexi lidského prožívání a chování ve vztahu k přírodě a životnímu prostředí příliš nepoužíváme, a pokud ano, pak často libovolně a bez znalosti věci samé.“ (Krajhanzl, 2014: 13)

Psychologie se otázce vztahu člověka a přírody a životního prostředí začíná podrobněji věnovat ve 40. letech 20. století. „*Pomineme-li názorovou nejednotnost různých psychologických směrů v otázkách vlivu prostředí na rozvoj lidské psychiky (nativistické teorie klady důraz na úlohu dědičnosti, environmentalistické teorie zdůrazňovaly vliv prostředí, současné interakcionistické teorie respektují obě uvedené determinanty), nutno vyzdvihnout příklon psychologie k ekologii projevující se přibližně od 40. let minulého století.*“ (Müllerová, 2009: 16) K problematice vývoje propojování poznatků psychologie a ekologie ovšem dále dodává, že jakožto samostatná subdisciplína psychologie byla ekologická psychologie uznána až na konci 60. let, konkrétně v roce 1968 a dále se rozvíjela především v Americe.

V tomto bodě je potřeba říci, že psychologie se v rámci zkoumání vztahu člověka a přírody dělí na mnoho disciplín. Jednou z nich je environmentální psychologie, kterou Deborah Du Nann Winter definuje jako disciplínu, která se zabývá zkoumáním člověkem vytvořených a přírodních životních prostředí a jejich vztahu k chování a prožívání. (Koger, Winter, 2009) Müllerová se k environmentální psychologii vyjadřuje následovně: „*Zpočátku se environmentální psychologie orientovala spíše na umělé, člověkem vytvořené prostředí, kde ve středu zájmu byl hlavně vliv urbanismu a architektury na lidské chování. Přírodní prostředí ve vztahu k člověku se do popředí zájmu dostalo až o něco později.*“ (Müllerová, 2009: 16) Environmentální psychologie tak zkoumá například vliv negativních důsledků života ve městě, jako je hluk nebo přelidnění, na psychiku člověka, ale i jeho postoj k ochraně životního prostředí a vnímání přírodních katastrof. (Krajhanzl, 2007)

Disciplínou, která se zabývá vztahem člověka k přírodě, je takzvaná ekopsychologie. Takto obecně ji také Krajhanzl (2007) definuje. Ekopsychologie podle něj také zahrnuje velmi rozmanité snahy o uchopení a poznání vztahu člověka k přírodě a zároveň o jeho změnu. V tomto pojetí ekopsychologie však podle něj nelze brát většinu publikací o tomto tématu z vědeckého hlediska příliš vážně. „*Více než z psychologických poznatků vycházejí ekopsychologické práce z buddhistické filosofie, teorie systémů, mystické tradice většiny náboženství, evropského romantismu, amerického transcendentalistického hnutí a především hlubinné ekologie.*“ (Krajhanzl, 2007: 6) Tento předpoklad se však později mění. V současnosti se totiž již můžeme i v českém prostředí setkat s novou generací ekopsychologů, ke kterému ostatně spadá i sám Krajhanzl. „*Po roce 2009 přichází druhá generace ekopsychologů, kteří ekopsychologii pojímají jako vědní disciplínu a kladou větší důraz na empirický výzkum.*

Ekopsychologii vymezují jako "obor, který zkoumá psychologické, spirituální a terapeutické aspekty vztahu mezi člověkem a přírodou, zaměřuje se na otázky životního prostředí a na odpovědnost za ochranu přírody a jiných druhů." (Krajhanzl, 2014: 19)

Třetí disciplínou vedle environmentální psychologie a ekopsychologie je pak ekologická psychologie. Ta se podle Krajhanzla (2007) dále dělí na dvě větve podle psychologů, kteří se jí zabývají. První směr vymezuje Gibson a Naisser, v jejichž pojetí je ekopsychologie především psychologicko-metodologickým směrem. Naproti tomu koncepce Debory Du Nann Winter je koncepce ekologické psychologie pojatá jako aplikovaná psychologická disciplína, která zároveň zvnitřňuje proenvironmentální a udržitelný přístup. (Krajhanzl, 2007)

Poslední disciplínou, která však není příliš podpořena dostatkem odborné literatury je takzvaná sozopsychologie. Krajhanzl k sozologii píše následující: *„Vymezována je jako ta část psychologie, která hledá psychologické možnosti existence člověka, minimalizující destrukci prostředí a přímo aktivizující ochranu prostředí.“ (Krajhanzl, 2007: 6)*

2.2.2.2. Vztah člověka k přírodě podle Jana Krajhanzla

„Mnoho lidí se rádo rozpovídá o svém vřelém vztahu k přírodě. Zahrádkář, turista, přírodovědec, lesník, pastevec, malíř-krajinář, outdoorový sportovec, ekologický aktivista i cestovatel do divoké přírody. Stačí je chvíli poslouchat a člověka napadne, že každý vlastně mluví o něčem jiném.“ (Krajhanzl, 2014: 31)

Při zamyšlení se nad vztahem člověka k přírodě dojdeme k problematice, jak tento pojem vlastně definovat. Při samotném pojetí tohoto vztahu můžeme narazit na dva odlišné přístupy – první chápe vztah k přírodě jako čistě pozitivní charakteristiku, tedy něco jako osobní ctnost, kterou má jen někdo. Někteří lidé tedy vztah k přírodě mají a někteří nikoliv. V případě druhého pojetí vztahu člověka k přírodě pak vycházíme z toho, že každý jednotlivý člověk má určitý vztah k přírodě – jen se od sebe mohou podstatně lišit. Z tohoto hlediska tedy můžeme říci, že i čistě negativní vztah k přírodě je svého druhu vztahem. Jan Krajhanzl se přiklání k druhému pojetí vztahu člověka k přírodě a podává jeho následnou definici: *„Vztah k přírodě a životnímu*

prostředí proto chápu jako osobnostně stabilní vlastnosti prožívání a chování jedince k přírodě a životnímu prostředí.“ (Krajhanzl, 2014: 26)

Podle Krajhanzla dále není možné ani efektivní, aby se k pojmu vztah člověka k přírodě přistupovalo v rámci jednodimenzionálních konceptů, které tuto problematiku zjednodušují a tím i zkreslují samotnou skutečnost. (Krajhanzl, 2010) Proto přichází s pojetím vztahu člověka a přírody jako vícedimenzionálního konceptu, který odlišnost vztahů lidí k přírodě a životnímu prostředí vystihne pomocí pěti základních charakteristik. (Krajhanzl, 2014)

Pokud tedy chceme vztahům lidí k přírodě a životnímu prostředí skutečně porozumět, pomůže nám k tomu následujících pět základních charakteristik: *„Potřeba kontaktu s přírodou, adaptace na přírodní podmínky, estetický postoj k přírodě, etický postoj k přírodě a environmentální vědomí. Vymezuji těchto pět charakteristik tak, aby každá z nich vystihovala jinou oblast vztahu k přírodě a životnímu prostředí, každá z nich pomáhala vyjádřit osobitost našeho vztahu k přírodě a životnímu prostředí, každá z nich umožňovala sledovat vývoj vztahu k přírodě a životnímu prostředí a srovnat ho s jinými lidmi.*“ (Krajhanzl, 2014: 31) Zmíněným pěti charakteristikám se nyní budu věnovat v následujícím textu.

Potřeba kontaktu s přírodou

Člověk s vyšší potřebou kontaktu s přírodou prakticky neustále hledá způsoby, jak být co nejvíce v přírodě a jak být co nejvíce s přírodou. Svět přírody ho láká a přitahuje, a pokud z jakéhokoliv důvodu nemůže v přírodě přímo žít, vyrazí do ní kdykoliv je to možné. U něj doma se s vysokou pravděpodobností, hraničící s jistotou, setkáváme s různými přírodninami a přírodními materiály, stejně tak se s přírodní tematikou setkáme v jeho knihovně nebo v rámci výzdoby jeho bytu na zdech i na ploše jeho počítače. V případech, kdy se takovému člověku pro něj tolik potřebného kontaktu s přírodou nedostává, bývá zpravidla neklidný a roztěkaný a ve své mysli a fantaziích utíká zpět ke chvílím, kdy v přírodě byl nebo plánuje, kdy do ní opět vyrazí. (Krajhanzl, 2014) V tomto případě může být člověk s vyšší potřebou kontaktu s přírodou ze skutečně různorodého prostředí: *„Člověkem s vyšší potřebou kontaktu s přírodou může být stejně tak víkendový chatař jako tramp, máchovský poutník stejně jako terénní*

cyklista, houbař zajíždějící autem do lesa, horolezec, výtvarník-krajinář i myslivec.“

(Krajhanzl, 2014: 32)

Naopak člověk s nižší potřebou kontaktu s přírodou je vůči svému pobývání v ní lhostejný. Příroda ho jednoduše neláká, a pokud v ní nějaký čas přece jen tráví, je to často například kvůli partnerce, nebo partnerovi, přátelům, výdělku nebo kvůli vykonávání sportovní aktivity za účelem zlepšování své fyzické kondice. V nedomyšleném pozadí potřeby kontaktu s přírodou pak můžeme nalézt například páteční kolony na silnicích vedoucích z větších měst, českou chatařskou a chalupářskou vášeň, zvyšování již dnes vysokých cen realit a pozemků v blízkosti městské zeleně, šíření a rozrůstání satelitů na okrajích měst, pořádání různorodých sportovních a turistických aktivit v přírodě nebo i v Česku oblíbenou myslivost.

(Krajhanzl, 2014)

Adaptace na přírodní podmínky

V rámci toho, jak se lidé setkávají s přírodou, můžeme také mluvit o určitých schopnostech a dovednostech, kterými jsou tyto lidé v různé míře obdařeni. Člověk, kterému lze připsat vyšší úroveň adaptace na přírodní podmínky, si v přírodě a zároveň s přírodou umí poradit. Tyto znalosti a dovednosti již zdaleka nejsou u mnoha lidí samozřejmostí. Tento člověk se tedy umí dobře pohybovat přírodním terénem, zvládá v přírodě pobývat i několik dní, je schopen si rozdělát oheň, má povědomí o tom, co jíst a co ne, co dělat během nepřízně počasí (například během bouřky) a kde a jak si nachystat nocleh. Je připravený a zvyklý na různé druhy počasí a různé venkovní teploty. Na pobyt v přírodě je připravený nejen fyzicky – pohybově, smyslově a fyziologicky, ale také emočně a intelektově. Zároveň si v přírodě umí odpočinout a ví, na co si v ní dát pozor. (Krajhanzl, 2014)

Naopak člověk s nízkou adaptací na přírodní podmínky se v přírodě necítí ani trochu komfortně. Neustále se stresuje nereálnými hrozbami, má pocit ztráty veškerého pohodlí a všeho okolo se štítí. Nedostatek připravenosti a dovedností může kompenzovat speciálním outdoorovým oblečením a vybavením, což mu v rámci možností pomáhá zvládat i ty situace, které by pro něj v jiném případě byly až příliš náročné. Vysoká úroveň adaptace na přírodní podmínky je jedním z předpokladů ideálního obrazu skauta nebo například lidí, kteří absolvují takzvané kurzy přežití.

(Krajhanzl, 2014) Obliba těchto kurzů v dnešní době vzrůstá, otázkou ovšem zůstává, zda motivace k jejich absolvování souvisí s pobytem v přírodě jako takové, nebo spíše s potřebou fyzického vybití a potřebou adrenalinového zážitku.

Estetický postoj k přírodě

Na rozdíl od adaptace na přírodní podmínky, která je zaměřena na samotný výkon v přírodě – podpořený dovednostmi a znalostmi, estetický postoj k přírodě pak vystihuje rozdíl v hloubce estetického prožívání kontaktu s přírodou mezi různými lidmi. Tato charakteristika tedy vyjadřuje různou míru estetické vnímavosti a všímavosti k přírodě, ve které se nacházíme. U člověka s rozvinutým estetickým postojem příroda poutá veškerou jeho pozornost, zajímá ho a někdy ho až pohlcuje. Takový člověk v přírodě vidí a slyší to, co ostatní lidé bez povšimnutí míjejí, cítí a vnímají to, co druzí vůbec nereflektují. „*Zatímco strom bude pro méně esteticky vnímavého člověka jen obyčejným stromem, pro člověka s rozvinutým estetickým postojem k přírodě představuje celou řadu podnětů a vjemů: přírodovědně postřehne celou řadu detailů, těší se škálami barev a světél, unáší se symfonií šumění listů nebo třeba pociťuje ježení vlasů v zátylku prouděním „energie“.* Na přírodu se umí vyladit, ona si bere jeho pozornost a na oplátku mu dává celou řadu prožitků a zážitků, podnětů a vjemů, které si zpětně umí vybavit.“ (Krajhanzl, 2014: 34) Estetický postoj k přírodě se již několik staletí projevuje v rámci přírodního mysticismu a v umění – konkrétně například v krajinomalbě nebo v přírodní lyrice. V současné době můžeme nalézt trend v rostoucím zájmu o krajinu, poutnictví nebo bioregionalismus. (Krajhanzl, 2014)

Člověk, který disponuje nízkou úrovní estetického postoje k přírodě, si i ze svého bezprostředního okolí vybaví jen velmi málo přírodních detailů. Na přírodu se nesoustředí, a když už tak činí, má s tím potíže – jeho myšlenky a pocity ho vedou jinam. (Krajhanzl, 2014)

Etický postoj k přírodě

Ústředním motivem a podstatou etického postoje k přírodě jsou morální emoce a přesvědčení o tom, jaká práva a povinnosti mají lidé ve vztahu k přírodě. Je tedy důležité reflektovat, jak se lidé chovají k přírodě kolem sebe, kde začíná a končí jejich soucit s živou přírodou. Jak by tito lidé řešili situace, ve kterých se zájmy člověka střetávají se zájmy přírody. „*Na rozdíl od ostatních čtyř charakteristik vztahu k přírodě a životnímu prostředí potřebujeme pro vystižení etického postoje k přírodě dvě škály: škálu submise a dominance vůči přírodě a škálu afiliace (přátelství) a hostility (nepřátelství) k přírodě. Právě propojení těchto dvou škál vystihuje nejznámější typy etických postojů k přírodě, se kterými se můžeme setkat ve společenských vědách, jako je panský, správcovský, partnerský či romanticko-spirituální postoj k přírodě.*“ (Krajhanzl, 2014: 35) Jistě zde však neplatí přímá úměra mezi postojem k přírodě a dalšími charakteristikami. Mnoho lidí může cítit určité sympatie vůči přírodě, která je ale jen pro někoho spojena také se zvýšenou potřebou kontaktu s přírodou a ještě vzácněji s vyšší úrovní environmentálního vědomí. (Krajhanzl, 2010)

V každodenním životě se s etickým postojem k přírodě setkáváme zejména prostřednictvím známých ambivalencí, které vyvstávají při různých výměnách názorů. Jsou to například následující – „kácet x nekácet“, „sekat x nesekat“, „střílet x nestřílet“, „trávit x netrávit“, vypalovat x nevypalovat“, „betonovat x nechat být“ či „vyhubit x nechat žít“.

(Krajhanzl, 2014)

Environmentální vědomí

Ne každý člověk, který se chová ohleduplně k přírodě ve svém bezprostředním okolí, se také jako občan a spotřebitel chová odpovědně k životnímu prostředí. „*Člověk s vyšším environmentálním vědomím má vnitřní motivaci chránit životní prostředí. Neuslyšíte ho zlehčovat environmentální problémy – znečištění, vymírání druhů a ohrožení přírodních cyklů planety vnímá jako vážné hrozby. Sám si uvědomuje environmentální souvislosti svého života a hledá způsoby, jak se chovat k přírodě ohleduplněji.*“ (Krajhanzl, 2014: 35) Osvojuje si proto celou řadu proenvironmentálních návyků – například třídí odpad, snaží se omezit svoji spotřebu vody a energie, a ve

svých potřebách se v rámci ochrany životního prostředí umí uskromnit. Podporuje také environmentálně udržitelnou politiku a snaží se angažovat v aktivitách ochrany přírody a životního prostředí. Pro člověka s vysokým environmentálním vědomím je ochrana přírody něco víc, než jen otázkou jeho přesvědčení a jeho vědomostí. Je také otázkou jeho emocí – z devastace ekosystémů cítí smutek, soucítí s ohroženými nebo trpícími zvířaty a prožívá obavy z environmentální budoucnosti. Toto environmentální vědomí se zhmotňuje například v kampaních environmentální osvěty, v práci ekologických aktivistů, v protestních akcích na ochranu přírody a životního prostředí, v péči dětských kroužků a různých oddílů o chráněná území a významné krajinné prvky. V neposlední řadě sem můžeme zařadit i rostoucí poptávku po produktech šetrných k životnímu prostředí. (Krajhanzl, 2014)

Člověk s nízkým environmentálním vědomím se k otázce ochrany přírody staví lhostejně, v horším případě může ochranou životního prostředí opovrhovat. To se poté projevuje tím, že s aktivitami, které životní prostředí poškozují, vůbec neváhá. (Krajhanzl, 2014)

V uplynulém textu jsem vymezila všech pět základních charakteristik lidského vztahu k přírodě a životnímu prostředí. Jak sám Krajhanzl píše: „*Nemá smysl potřebu kontaktu s přírodou, adaptaci na přírodní podmínky, estetický postoj k přírodě, etický postoj k přírodě a environmentální vědomí vtěsnávat do jednoho slova, jednoho termínu, jedné škály. Nemá smysl říkat, že má někdo kladný nebo záporný vztah k přírodě, že je odcizený přírodě nebo není. Nejen, že vztahy k přírodě a životnímu prostředí nelze smysluplně zredukovat do jedné charakteristiky, ale příznačná je pro ně naopak vnitřní nevyváženost a rozpornost.*“ (Krajhanzl, 2014: 36)

Tuto nevyváženost a rozpornost můžeme vidět na mnoha případech různých druhů lidí. Může jít o venkovany, kteří jsou zvyklí i na nepřízeň počasí a dokáží si s ní poradit, ale doma si klidně zatopí i PET lahvemi – můžeme zde tedy pozorovat vysokou adaptaci na přírodní podmínky, ale nízké environmentální vědomí. Další skupinou můžou být sportovci, kteří potřebují pohyb venku, ale je jim vlastně jedno, jak to v jejich okolí vypadá – mají potřebu kontaktu s přírodou, ale nízkou úroveň estetického postoje k přírodě. Jako poslední příklad uveďme lidi, kteří milují všechno živé, ale pouze do té doby, dokud jim v lese nezkráží cestu slimák – tito lidé sice mají vysoký etický postoj k přírodě, ale nízkou adaptaci na přírodní podmínky. (Krajhanzl, 2014)

Tato nevyváženost mezi jednotlivými charakteristikami vztahu člověka k přírodě je mezi lidmi velmi častá. Vzácné případy jsou však ty, kdy mají lidé rozvinutých všech pět charakteristik najednou, nebo jsou naopak ve všech pěti charakteristikách zakrnělí. Klíčové je tedy těchto pět charakteristik rozeznávat a zároveň mezi sebou rozlišovat. Pokud bychom tak totiž neučinili, může se stát, že i přes zavedení environmentální výchovy, která má za cíl podporovat environmentálně příznivé chování, ve skutečnosti vychováváme úplně jiný druh obdivovatelů přírody, než bychom si přáli – páry stavějící domy na satelitních předměstích, lesní čtyřkolkáře, milovníky golfu, lovce exotické fauny a flory nebo duchovní turisty putující za splynutím s přírodou na druhý konec světa. O navrácení lidí k přírodě by se v takovýchto případech v určitém slova smyslu jednalo – o cestu k environmentální udržitelnosti ale stěží. (Krajhanzl, 2014)

2.2.3. Pojetí přírody podle Phila Macnaghtena a Johna Urryho v díle *Contested Natures*

Ústřední myšlenkou autorů knihy *Contested Natures* – Phila Macnaghtena a Johna Urryho je předpoklad, že neexistuje něco jako jedna jediná příroda sama o sobě, ale naopak existuje nespočet různých pojetí přírody, které jsou utvářeny prostřednictvím různých sociokulturních procesů a praktik – jako je například lidské vnímání přírody samo o sobě, vnímání času nebo prostoru. Touto koncepcí se chtějí vymezit od dosavadního pojmání přírody, které ve společnosti převládá a které lze shrnout v rámci tří teorií. (Macnaghten, Urry, 1998) Abychom se v následujícím textu mohli věnovat koncepci přírody tak, jak je pojmána v knize *Contested Natures*, musím zde nejdříve představit ony tři teorie, vůči kterým se zmínění autoři vymezují.

První koncepce pojmá přírodu a životní prostředí jako reálnou entitu, která nám poskytuje jednoznačné výsledky. Příroda je tedy nazírána pouze jako objekt našeho bádání a zkoumání, ve kterém jsme pomocí vědy přírodu vždy schopni uchopit a následně i pochopit. Věda je zde tedy chápána jako nástroj, kterým přírodu můžeme změřit, vyvodit z toho potřebné výsledky a ty potom případně aplikovat pro nápravu škod, které byly přírodě a životnímu prostředí způsobené. V rámci této koncepce je tedy věda prostředkem, který může vyřešit veškeré problémy, které se objeví. Tuto teorii autoři označují jako environmentální realismus. (Macnaghten, Urry, 1998)

Druhým přístupem je pak teorie, která se částečně vyvinula jako kritická reakce na teorii environmentálního realismu. Tu autoři označují jako environmentální

idealismus. Obhájci tohoto pojetí na přírodu nahlíží skrze studium hodnot, které se k povaze, smyslu a kvalitě přírody vztahují. Tyto hodnoty se pak odvozují jednak od přírody samotné, dále od rozmanitosti druhů, které se v ní vyskytují a současně také od praktik jednotlivých sociálních skupin ve společnosti, které tyto hodnoty dále vyznávají nebo vyjadřují. I přesto, že se tato teorie vyhrazuje vůči té první, můžou se podle autorů uplatňovat vedle sebe. (Macnaghten, Urry, 1998)

Posledním pojetím přírody je koncepce nazvaná environmentální instrumentalismus, která reflektuje postoje lidí k přírodě a životnímu prostředí. Snaží se tedy pochopit motivaci lidí k přijetí různých praktik vedoucích k udržitelnému způsobu života, které mají následně vliv na stav životního prostředí. Tato teorie se tak zaměřuje hlavně na lidské jednání a přírodu chápe pouze jako jeho pozadí, v rámci kterého pak člověk činí svá rozhodnutí – v tomto pohledu pak můžeme vidět radikální separaci člověka od ostatních živých bytostí. Teorie pak také vychází z předpokladu, že když se lidem předloží fakta o stavu životního prostředí, budou sami od sebe motivováni ke změně svého chování a to ve smyslu změny proenvironmentálním směrem, protože je to samo o sobě jejich vlastním zájmem. Příroda se tedy v konečném důsledku stává prostředkem, díky kterému mohou lidé dosahovat svých cílů. (Macnaghten, Urry, 1998)

Samotní autoři uznávají určitý přínos, který mohou tyto tři teorie do diskuse o přírodě a životním prostředí přinášet, nicméně v závěru je označují jako nedostačující. Jde jim pak především o to, že všechna tato pojetí nereflektují a v některých případech přímo dezinterpretují a fragmentují některá hlediska současných negativních změn v rámci životního prostředí a roli člověka v nich. V rámci environmentálního instrumentalismu jde například o problematiku toho, že postoje lidí k životnímu prostředí jsou velmi rozdílné a navíc se v průběhu času mohou značně měnit. Prostřednictvím této teorie tedy nedocházíme k vysvětlení, proč se někdo chová proenvironmentálně sám od sebe, někdo mění své chování v rámci své vlastní analýzy nákladů a přínosů a někdo pouze následuje veřejné subjekty v zastoupení státu, které mu informace, jak se má chovat poskytují. (Macnaghten, Urry, 1998)

Vzhledem k tomu, jak se autoři vztahují ke zmíněným pojetím přírody, chtějí předložit nový přístup, který je založený na sociálních praktikách lidí při jejich utváření pohledu na přírodu. Právě tyto sociální praktiky, kde autoři nejvíce reflektují způsob života lidí, pak podle nich nejvíce ovlivňují vytváření a formování různých přírod a hodnot. To je dáno tím, že způsob života formuje lidské vnímání a vytváří jejich pohled na svět – tedy i na přírodu samotnou. Sociální praktiky totiž podle autorů zhmotňují

lidské znalosti, chápání a prožívání a nabourávají tak ostré hranice mezi vždy objektivní vědou a širokou veřejností. Tyto praktiky pak ovlivňují reakce lidí na to, co je považováno za přírodní. Autoři se tedy věnují charakteru a významu sociálních praktik a to, že lidské reakce na přírodu a naše závazky vůči ní se mohou rozporovat a že jsou spoutané s naším každodenním životem. (Macnaghten, Urry, 1998)

Autoři se snaží v knize předložit rozmanitost těchto sociálních praktik a to prostřednictvím toho, že zde rozebírají historickou proměnu vnímání času, prostoru nebo samotného vnímání a v rámci toho tak poukazují na to, že se společně s tím měnil i pohled na přírodu jako takovou. Pohled lidí na přírodu byl tedy podle Macnaghtena a Urryho vždy ovlivňován sociálními, historickými a geografickými poměry té dané doby. Doslovně tedy: „*Neexistuje tedy pouze jedna příroda, ale mnoho „přírod“, které jsou utvářeny, ovlivňovány, historickými, geografickými a sociálními okolnostmi.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 15)

V tomto pojetí jde tedy o sociokulturní proces, který je odlišný v každé společnosti, sociální skupině, historické časové perspektivě a může tak být různý v rámci každé kultury. Ta je navíc podle autorů s přírodou nerozlučitelně svázána a žádné jednoduché vymezení přírody a kultury neexistuje. Koncept přírody je navíc podle autorů v naší západní kultuře natolik příznačný a natolik spjatý se vším, co nás obklopuje, že mít jen jeden koncept přírody je prakticky nemožné. „*Veškeré snahy o interpretaci a rozbor přírody nás vedou k debatám o lidské přirozenosti, povaze přírodního světa, vztahu Boha ke světu, povinnostech člověka k ostatním živočichům a k zemi celkově nebo ke vztahům mezi různými generacemi. Sociální vědy zkoumající životní prostředí tedy musí být hluboce rozpolcené, když čelí silným ideologickým konceptům, které stojí v samotném centru myšlení, zvláště pak toho západního.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 253)

To, co lidé vnímají jako přírodu nebo přírodní prostředí tedy v průběhu času prošlo dlouhým a rozmanitým vývojem a to, co bylo jako příroda vnímáno v minulosti, nemusí být bráno stejně i dnes. Otázka co je a co není příroda, tedy částečně závisí na tom, jak je příroda vnímána lidmi a jak lidské smysly zpracovávají to, co poté považujeme za různé přírody. (Macnaghten, Urry, 1998)

Z výše popsaného autoři vyvozují následující závěry:

- 1) Pokud reálně neexistuje příroda, která by nebyla jakýmkoliv způsobem spojena s kulturou, pak přírodní vědy již nevlastní nezpochybnitelný předmět sporu s jasnými a přesvědčivě uhájitelnými hranicemi, v tomto případě tedy pojem „přírodní prostředí.“ (Macnaghten, Urry, 1998)
- 2) Pokud již dále není příroda vnímána jako přirozená, ale jako sociálně a kulturně konstruovaná, pak tedy nemůže lidem poskytnout obecné a nezprostředkované morální a etické základy, které by je samy o sobě vedly k dobrému životu. K tomuto závěru vede autory právě uvědomění si, že neexistuje pouze jedna, ale mnoho podob přírody. Tento fakt bourá historicky zažitě jistoty a vnímané hodnoty. (Macnaghten, Urry, 1998)
- 3) Takzvané „sociálně“ již není neměnné od doby, kdy do popředí vstoupily různé globalizační procesy. Mezi tyto procesy patří například transformace finančních a peněžních trhů, ve kterých proběhne nepoměrně více mezinárodních výměn za den, než směny hmotného zboží za celý rok, dále takzvaná globální kultura, která využívá nové technologie, šíří se prostřednictvím masmédií a boří tak čas a prostor, rozvoj mezinárodního masového cestování nebo rostoucí počet mezinárodních institucí. Tyto informační a materiální toky poté podle autorů nepochybně přeměňují povahu „sociálně“, které se posouvá ze sociálních struktur na národnostním měřítku do globalizovaných informačních a komunikačních toků. Ty z povahy věci překračují národní hranice a narušují tím celistvost jednotlivých společností. (Macnaghten, Urry, 1998)
- 4) Z výše zmíněného lze vyvodit, že příroda se s každou další mezinárodní společností stává méně provázanou a je více závislá na globálních vztazích, které přinášejí nepředstavitelný rozsah informačních a komunikačních struktur. Tyto struktury křížují Zemi v čím dál více sofistikovaných a nepřirozených tvarech a to téměř bez omezení časem a prostorem. (Macnaghten, Urry, 1998)

2.2.3.1. Smyslové vnímání přírody

V této podkapitole se chci věnovat vývoji lidského smyslového vnímání přírody a vnímání přírody samotné skrze různé formy dopravy. Podle Macnaghtena a Urryho to, jak přírodu pomocí našich smyslů vnímáme a prožíváme, není dáno čistě realitou vnějšího prostředí, ale současně i sociální a kulturní strukturou. Tímto tvrzením implikují to, že smysly jsou neoddelitelně spojeny s formováním a reprodukcí různých pojetí přírody. „*Smysly hmatu, čichu a sluchu jsou všechny zapojeny při vnímání přírody, a toto naše vnímání ovlivňují.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 132)

V naší západní kultuře se nejdominantnějším smyslem, kterým nejvíce vnímáme okolní prostředí, stal zrak. Tím bylo nahrazeno do 18. století převládající sluchové vnímání, kterým se do té doby přenášelo poznání nejčastěji. Tato změna nastala kvůli rozvoji zámořských cest do cizích krajín. Příroda se tak začala konzumovat především prostřednictvím zraku a tento jev přijala za svůj i věda. Vědecké pozorování jako nástroj vědy se postupně šířil dál a dochází tak k zavedení evropského systému vědecké klasifikace i ve zbytku světa. Tento důraz na vědecké pozorování s již pevně stanovenými pravidly pak vedl k tomu, že cestovatelé, kteří vycestovávali za evropské hranice, nemohli již dále čekat, že by se jejich laické pozorování místní přírody v rámci vědeckého pojetí přírody bralo v potaz. Prosté cestování do neznámých prostředí již samo o sobě nestačilo k tomu, aby poskytovalo vědeckou legitimitu. Samotné cestování bez vědeckého účelu se tedy přesouvá čistě do roviny estetického vnímání různých druhů přírod. Jejich porovnáváním se rozvíjí takzvané komparativní znalectví přírody, které dále podporuje vizuální konzumaci přírody. (Macnaghten, Urry, 1998)

Ještě na konci 18. století přitom byla příroda vnímána jako silně nepřátelská. Příroda byla brána jako prostředí tmavých neprostupných lesů s číhající divokou zvěří nebo jako místo s hlubokými močály na každém kroku. Tento pohled se začíná postupně měnit a z nepřátelské přírody s děsivými aspekty se stává místo pro smysluplný estetický zážitek. Příroda již není hrůzostrašná, ale divoká a nespoutaná. Stává se z ní místo s obdivuhodnými scenériemi a to, co bylo dříve odpudivé, se stává senzací a hodné úžasu. Vedle zraku se pak při vnímání a prožívání přírody začaly uplatňovat i jiné smysly. Typickým obrazem ideálního pohybu v přírodě je volná chůze. Skrze chůzi a prostřednictvím lidských smyslů pak člověk zakouší přírodu se všemi jejími zákonitostmi. Chůze již dále není pojímána jako něco, co lidé museli z nutnosti podstupovat. Tato změna v jejím vnímání je dosažena díky rozvoji jiných druhů

dopravy, které byly dostupné i chudým lidem. Pěší chodci proto již nebyli nezbytně chápáni jako chudí a obrat nastal i v pojmání žen, které se chůzi oddávaly a kterým kvůli tomu již nebyla připisována nevalná pověst. V průběhu 19. století přichází k oblibě takzvaná potulná chůze, která má dokonce ochranářský charakter. Oblíbenost tohoto typu chůze vychází z tehdy rozšířeného předpokladu, že přináší výhody nejen jedinci, ale celé společnosti. Je zde ovšem potřeba rozlišovat, že jde o záměrné toulání se krajinou, vykonávané především intelektuály, které probíhalo na již vyšlapaných cestách a jejichž záměrem vždy bylo navrátit se opět domů. Tato verze chůze je na rozdíl od představy tuláka bez domova, který se potlouká krajinou od vesnice k vesnici, společensky uznávaná a hodna šíření.

(Macnaghten, Urry, 1998)

Trend uplatňování i jiných smyslů, než jen zraku, se podle autorů vytrácí ve 20. století a to především kvůli rozvoji fotografování. Příroda se tak opět stává něčím, co je možné konzumovat zrakem a ztrácí svou celistvou povahu. Je totiž rozporcována a přetvářena na soubor scénérií a jednotlivých pohledů, které můžeme zachytit. Tento fenomén se dá současně myšlenkově spojit s rozvojem jiných typů dopravy, než je chůze. V minulosti šlo především o rozvoj železnice a železničních tratí, které umožnili zrychlení přesunu lidí z místa na místo a v rámci cesty se navíc mohli kochat míjející krajinou. Cesta se tak mnohdy stávala i cílem, protože umožňovala vidět mnohem větší kus krajiny, než by tomu bylo za stejný časový úsek prostřednictvím chůze. Krajina se tak stává sérií jednotlivých obrazů a něčím, co lze poznat koukáním se z okénka. Tento trend se dále šíří i v rámci automobilové dopravy, která je ještě rychlejší, ale která navíc rozděluje krajinu kvůli stavbě silnic, později dálnic a ta se tak pro chodce, kteří ještě zbyli, stává mnohem hůře prostupnou. (Macnaghten, Urry, 1998)

S masovým rozvojem turismu a cestování se z přírody stává kolekce míst, které je potřeba vidět, zachytit a posbírat. Podle autorů lze však v dnešní době vidět trend, který se vůči tomuto pojetí cestování ohrazuje a nebere zrak jako nejdůležitější smysl. Naopak ho pokládá za ten nejvíce povrchní, který dokonce stojí skutečným zážitkům v cestě. Tento trend tedy propaguje především ostatní smysly a také trávení mnohem delších časových úseků na jednotlivých místech tak, aby člověk mohl místo skutečně zakusit a poznat. (Macnaghten, Urry, 1998)

2.3. DUCHOVNÍ ROZMĚR CHŮZE

V této části práce se budu zabývat chůzí v rámci dvou autorů, konkrétně Henryho Davida Thoreaua a Karla Hynka Máchy, pro které byla chůze natolik zvnitřněná, že se stala způsobem jejich žití a prožívání. Byla pro ně tedy nejen způsobem navázání hlubšího vztahu s přírodou, ale i se sebou samými. Jejich prožívání bylo přitom značně rozdílné. U obou autorů se zabývám dobou, ve které žili, jejich životem a dílem a jakou roli v nich hrála právě chůze.

2.3.1. Chůze v pojetí Henryho Davida Thoreaua

Pokud se chceme zabývat dílem Henryho Davida Thoreaua, musíme se nejdříve alespoň stručně podívat na historické pozadí doby jeho vzniku.

Henry David Thoreau žil v Americe v první polovině 19. století. To probíhalo ve znamení velkého technického pokroku, vědeckého rozvoje a důrazu na průmyslovou výrobu. Tento jev byl navíc posilován protestantskou etikou, kterou zvláště vypichuje sociolog Max Weber. (Giddens, 1997) Příroda se tedy v této době chápe jako zdroj surovin, které jsou k šíření pokroku a průmyslu potřebné. Thoreau se vůči tomuto pojetí vymezuje například následujícím: „*Chtěl bych zde promluvit ve prospěch Přírody, ve prospěch absolutní svobody a divokosti na rozdíl od pouhé občanské svobody a kultury, a pohlížet při tom na člověka jako na obyvatele či nedílnou součást Přírody než jako na člena společnosti.*“ (Thoreau, 2010: 7)

Stíbrál se v tomto kontextu ve své práci o Thoreauovi zmiňuje společně s jeho přítelem Emersonem následovně: „*Teprve oni puritánské a osvícenské Americe ukázali přírodu nejen jako něco „středověce“ nebezpečného a děsivého, ale naopak vstřícného a krásného. Teprve oni v Americe rozšířili to, co před nimi hlásal již Rousseau.*“ (Stíbrál, 2005: 114)

Důležitým bodem v Thoreauově životě a díle je vznik transcendentálního hnutí. Transcendentalismus vycházel z puritanismu, kalvinismu a také z filosofie Immanuela Kanta a dalších idealistických filosofů. Příroda je v tomto myšlenkovém rámci chápána jako duchovní prostředí, kde lze realizovat rozhovor s Bohem i sám se sebou, což vede k poznání sebe sama. Člověk zde už tedy není chápán jako pán světa, ale je součástí přírody. (Goodman, Russell, 2015)

Emerson se k Thoreauově životu a povaze vyjadřuje v knize Toulky přírodou a pohledy do společnosti. Jeho povahu zachycuje jako silně svobodomyšlnou, což dokazuje i Thoreauova nevěle nechat se spoutat dlouhodobým zaměstnáním, peníze proto vydělával krátkodobými manuálními pracemi. Díky tomu pak mohl žít tak, jak sám chtěl, což mu umožňovalo trávit většinu času v přírodě a chůzi. (Emerson in Thoreau, 1925) Sám Thoreau se k tomu vyjadřuje takto: „*Myslím, že bych si nedokázal zachovat fyzické ani duševní zdraví, kdybych nestrávil alespoň čtyři hodiny denně – a obvykle to bývá ještě víc – touláním po lesích, kopcích a polích, úplně oproštěn od veškerých světských závazků.*“ (Thoreau, 2010: 9)

Chůze je tedy pro Thoreaua středobodem života, ke kterému se neustále vztahuje. Chodcem se navíc podle něj nemůže stát jen tak někdo: „*Stát se chodcem vyžaduje přímé pověření z nebes. Do společenství chodců se musíte narodit.*“ (Thoreau, 2010: 8) Thoreau dokonce mluví o chodcích jako o jakémsi starém rytířském řádu, jehož on sám je součástí. Rytířem je zde tedy potulný chodec. „*Ten je jakýmsi čtvrtým stavem, stojícím mimo církev, stát i lid.*“ (Thoreau, 2010:8)

V rámci tohoto jeho vznešeného pojetí chůze a chodců se pak staví k otázce chůze jako tělesného cvičení vyloženě odmítavě: „*Chůze, o níž mluvím já, se však v ničem nepodobá takzvanému pohybovému cvičení provozovanému s pravidelností nemocného, jenž si ve stanovenou hodinu bere léky – jako třeba posilování s činkami nebo židlemi – ale sama o sobě je hlavním denním počinem a dobrodružstvím...Navíc musíte, podobně jako velbloud, který je prý jediným zvířetem, jež za chůze přežvykuje, umět za chůze přemýšlet.*“ (Thoreau, 2010: 11)

Thoreau pokračuje v myšlence vlastní výlučnosti tvrzením, že k tomu, aby mohl člověk chůzi praktikovat, musí k tomu mít určité základní atributy. „*Nepostradatelný volný čas, svobodu a nezávislost, které jsou kapitálem v tomto povolání, si nekoupíte za žádné jmění.*“ (Thoreau, 2010: 8)

Právě svoboda a volnost je pro Thoreaua jednou z největších hodnot. Jak již bylo zmíněno výše, Thoreau žil značně svobodným životem – neměl žádné stálé zaměstnání, kterého by ho ať už časově nebo myšlenkově limitovalo, byl nezávislý na jakýchkoliv institucích, což mu nicméně někdy přinášelo i problémy. Nebyl nikdy ženatý, žil sám a podle všeho velmi skromně. (Emerson in Thoreau, 1925) Vzhledem k tomu, že Thoreau nepěstoval prakticky žádné závazky, nebyl tak ničím limitován a mohl své chodecké výpravy pojímat následovně: „*I na tu nejkratší cestu bychom se měli vydat v duchu nehynoucího dobrodružství s tím, že se nikdy nevrátíme – odhodláni poslat zpět do*

svých opuštěných království jakožto ostatky jen svá nabalzamovaná srdce. Pokud jste připraveni opustit matku a otce, bratra i sestru, ženu i děti i přátele a nikdy se s nimi už neshledat, pokud jste sepsali poslední vůli a urovnali všechny své záležitosti a jste svobodnými lidmi, pak jste připraveni na pěší toulky.“ (Thoreau, 2010: 8)

V tomto bodě je však Thoreau schopný vlastní sebereflexe: *„Je pravda, že my v dnešní době – a to i chodci – jsme jen bázlivi křižáci, kteří nepodnikají nic vytrvalého a nekonečného. Naše výpravy jsou pouze výlety a večer nás zavedou zase zpátky ke starému dobrému krbu, od něhož jsme vyrazili. Polovina takové procházky je jen chůzí zpět ve vlastních stopách.*“ (Thoreau, 2010: 8) Thoreau se také cítí znepokojen, když sám sebe přistihne při tom, když je v přírodě přítomen pouze fyzicky, nikoliv však duchem – je tedy zbaven smyslů, ke kterým se chce v přírodě naopak vrátet. V těchto momentech se Thoreau cítí značně znepokojený, protože si zároveň uvědomí, že ani on není oprostěn od všeho a od všech. Sám sobě pak pokládá otázku: *„Co pohledávám v lesích, když přemýšlím o něčem, co je mimo ně?“* (Thoreau, 2010: 12)

Se svobodou a nezávislostí se často zmiňuje i pojem samoty, zvláště pak při představě člověka, který žije sám v přírodě. Samotu Thoreau reflektuje ve svém díle Walden, aneb život v lesích: *„Miluji samotu. Ještě jsem se nesetkal s druhem, který by byl tak družný, jako je samota.*“ (Thoreau, 2006: 123) Důležitý je ovšem aspekt toho, jak na samotu jako takovou nahlížel sám Thoreau – ten ji totiž bral jako stav, kdy v jeho blízkosti nebyli přítomní žádní další lidé, nikoliv však příroda. Odděloval tedy pojem samoty, který miloval a který prožíval sám bez lidí, ale v přítomnosti přírody, a pocit osamělosti, který rád neměl: *„Jsme většinou opuštěnější, když vyjdeme mezi lidi, než když zůstaneme ve svém soukromí.*“ (Thoreau, 2006: 123)

2.3.2. Chůze v životě a díle Karla Hynka Máchy

Pro uchopení chůze a poutnictví v rámci života a díla Karla Hynka Máchy, se nejdříve musíme podívat na historický kontext doby, ve které Mácha žil a tvořil. Mácha se narodil a vyrůstal v prostředí, které bylo silně zmítáno procesem národního obrození, které cílilo na zformování moderního českého národa a jako takové se snažilo především motivovat lidi k národní uvědomělosti. Vzhledem k tomu, že Mácha začíná psát v německém jazyce a navíc se nepotkává s tehdy akcentovanými tématy související s národním obrozením, není jeho dílo přijímáno pozitivně. Mácha je dnes totiž v rámci svého díla přiřazován až do počátků romantismu a lze tedy říci, že předběhl svou dobu. (Machala, 2015)

Období romantismu předchází myšlenkový proud osvícenství, který se vyznačuje důrazem na rozum a racionalitu člověka. Právě na tento druh vnímání romantismus kriticky reaguje – do popředí se místo rozumu dostává cit a vnitřní prožívání člověka a znovuobjevuje se v něm zájem o přírodu a její krásu. V tomto období je také opětovně akcentován styl gotiky, který je chápán jako přirozený styl architektury, díky jeho organickým tvarům a zobrazení vegetativní bujnosti. Romantici vidí paralelu mezi přírodou a gotickým tvaroslovím, častokrát spatřovanou v ruinách gotických klášterů, které se vynořovaly z prorostlé vegetace. (Stibral, 2005) Tyto výjevy jsou také častým námětem obrazů z této doby – například v díle C. D. Friedricha nebo právě v díle Pout' Krkonošská Karla Hynka Máchy, kde se na vrcholu Sněžky setkáváme s vidinou polozříceného kláštera se zmrtvělými mnichy.

Příroda je v romantismu brána jako něco, co nás převyšuje a v rámci čeho si člověk plně uvědomuje svou nepatrnost. Oceňována je ta část přírody, která je divoká a nespoutaná, je plná života. Typickým příkladem romantika je osamělá postava putující krajem, které je tak umožněn kontakt s Bohem, ale i s vlastním nitrem. Hlavním principem těchto poutí je poznání duchovního principu života, který nám umožňuje vidět v krajině vyšší smysl. Díky tomu jsme pak schopni nahlédnout na duchovní pouto, které spojuje pohyb a proměnlivost přírody s proměnlivostí našich vnitřních pocitů. (Stibral, 2005) Mácha například říká: *„Na každého člověka každý výjev přírody jinak působí, neboť každý člověk vše jinak vidí, ve mně ani zvonek podvečerní, ani zvuk vzdálené hudby tak nevýslovně žalostný pocit nevzbudí jako mladé žito ze země právě na jaro vystupující a vzdálené na kopcích strmící topoly. Ono připomíná mi života*

nevědomé sobě ze země se vyvinování, tyto zase dalekou, nejasně vyznačenou pout' života.“ (Mácha in Čáka, 1975)

Lidské nitro je značně neuchopitelná věc a proto je popisován právě prostřednictvím přírody. Tento princip vidíme prakticky v každém Máchově díle. Při popisu putování osamělého poutníka, ve kterém si můžeme domyslet právě Máchu samotného, se často setkáváme s nepřízní počasí – nejčastěji pak s bouřkou, deštěm, mlhou nebo silným větrem. Tato přírodní kulisa dodává jeho vnitřní rozervanosti další rozměr a čtenář jako by na vlastní kůži zažíval onu sychravou a nevlídnou stránku popisovaných přírodních živlů.

Romantici si přírodu neberou jen jako pozadí pro popis svých pocitů, ale stává se jim i inspirací. I když žili ve městě, pořádali časté pěší výpravy na venkov, do lesů a hor. (Stibral, 2005) Mácha se na takovéto pěší výpravy vydává velmi často. Rozlišovat u něj můžeme kratší cesty, které většinou podnikal sám a mířil v nich především na různé hrady a zříceniny, jako je Bezděz, Karlštejn nebo Křivoklát, odkud pak čerpal inspiraci pro svou tvorbu – nejznámější Máj, Večer na Bezdězu nebo například Křivoklát. Když označuji tyto cesty jako kratší, mohlo by se zdát, že šlo pouze o jakési procházky okolím. Mácha ale v rámci těchto svých výletů urazil najednou i desítky kilometrů – například jen na Karlštejn a zpět jich musel ujít alespoň šedesát. Na cesty se vydával rád i navečer, kdy už se stmívalo: *„Jednou večer, když se ve společnosti několika spolužákův bavil, tázán byl, proč není vesel a co mu schází. Oповěděl: „Jsem mrzutý dnes, půjdu na Karlštejn.“ A vyšed o půl desáté navečer, vyšel v čirou noc a bloudil až ku Karlštejnu, druhý den však přišel do koleje později než kdy jindy.*“ (Pfleger-Moravský in Čáka, 1975: 27)

Mezi cesty, které bych označila jako daleké nebo poutní, patří například ta do Itálie, ze které se dochoval Máchův deník. Mácha zde putuje se svým přítelem Antonínem Strobachem. Cesta trvá šest týdnů, téměř každý den vstanou velmi časně ráno a ujdou desítky kilometrů. Z deníku je patrné, že však neputují krajem jako samotáři, ale rádi se zastaví v místních hostincích a promluví s místními. To ostatně koresponduje s faktem, že romantici nechápou civilizaci negativně a jako protipól přírody – kulturu a lidstvo berou jako její součást. Vymezují se jen vůči masové a konzumní společnosti. Krajina, příroda a lidé tedy tvoří jeden celek. (Stibral, 2005)

F. X. Šalda v Máchově životě a díle vidí tři symboly. Jedná se o symbol země, symbol vězně a symbol poutníka. V symbolu vězně, který je rozpracován především v dílech Máj, Cikáni, Křivoklad a Návraty. Šalda v tomto symbolu vidí nejvíc hrůzy a Máchovy rozervanosti, která koresponduje s romantickým pojetím odvrácené strany duše. V symbolu země můžeme vidět Máchovu snahu o určitou rovnováhu mezi symbolem vězně a symbolem poutníka, jakýsi mravně lidský střed. Vilém je v závěru Máje téměř fascinován pozemským životem a krásou světa a přírody. Zemi chápe jako svou jedinou skutečnost a jistotu, ze které všechno pochází a všechno se k ní navrácí. Kdybychom tedy pojem země vnímali jako vlast člověka, došel by Vilém k určitému klidu, protože by po své smrti s touto zemí opět splynul. Třetím symbolem je pak symbol poutníka. V tomto symbolu je podle Šaldy ukryto nejvíce radosti. Je v něm cítit romantické uhranutí dalekými cestami a krajinami, ve kterých lze vidět až motiv nekonečna. Toto nekonečno symbolizuje neschopnost dojít k cíli, ke svému domovu, dojít k pocitu spokojenosti a štěstí. (Šalda, 1936)

Dříve zavrhaný básník dochází uznání až po své smrti, kdy se stává symbolem nové básnické generace. V dnešní době je Mácha jedním z našich nejznámějších umělců, který se vryl do paměti široké veřejnosti. Kromě jeho díla je také známý právě jako poutník a je po něm pojmenována turistická trasa, která vede z Doks na hrad Bezděz.

V předešlém textu jsem se věnovala dvěma autorům a vlivu chůze v jejich životech. Pokud se podíváme na srovnání těchto dvou přístupů, můžeme říci, že Thoreau chůzi pojímal spíše jako meditaci. Při chůzi se snažil oprostit od všech myšlenek, které nebyly spojeny s přírodou a právě prožívanou chvílí. V momentu chůze přírodou se cítí klidný a jako v bezpečí domova. Do toho skutečného se ale ze svých tras vždy navrácí a to i přesto, že představa volného putování bez jakýchkoliv závazků je mu značně blízká.

Thoreauovo pojetí chodce jako člověka se zvláštní schopností, která není dána jen tak někomu a se kterou se musí narodit, konvenuje s jeho výrazným individualismem a občasnou povýšeností vůči ostatním lidem. Ostatně člověk je podle něj spíše součástí přírody a ne společnosti

Mácha se na rozdíl od Thoreaua prostřednictvím chůze nechával v některých případech strhávat k oddávání se své vnitřní rozervanosti. Ta je zřejmě částečně dána jeho mládím a částečně jeho povahou, kdy je v jeden moment vděčným středem společnosti nebo navazuje během svých cest různé formy přátelství, v moment druhý

během noci putuje sám krajinou na hradní zříceninu a jindy se zase rozněžňuje nad obilím, co na jaře vyrůstá ze země. Společnost jako takovou ovšem nezatrácuje a užívá si tedy obojího – přírody, která nás překračuje a společnosti, ve které se může oddávat i jiným smyslům.

V tom, jak se Mácha s Thoreauem vztahovali k chůzi, můžeme vidět mnoho odlišností, ale i věc, která je spojovala – prostřednictvím chůze a procházení krajinou si potvrzovali svou myšlenku, že člověk a příroda jsou bytostně spjati.

2.4. Teoretická východiska výzkumné části

V této kapitole budu věnovat pozornost jednotlivým teoriím, ze kterých vycházím při mém výzkumu. Jedná se o koncept environmentálního vědomí Jana Krajhanzla, jehož výklad lidského vztahu k přírodě, pod který environmentální vědomí spadá, jsem již podrobněji popsala v podkapitole nazvané Vztah člověka k přírodě podle Jana Krajhanzla. Dále se zaměřím na teorie, ze kterých vychází mezinárodní srovnávací projekt ISSP Environment (International Social Survey Project Environment) a ze kterých jsou poté vytvořeny jednotlivé měřicí škály. Tyto škály jsem poté použila pro měření environmentálního vědomí.

Environmentální vědomí podle Jana Krajhanzla

Vzhledem k tomu, že lidský vztah k přírodě je již rozebrán ve stejnojmenné kapitole, uvedu zde pouze stručně hlavní ukazatele environmentálního vědomí podle Jana Krajhanzla. Tyto ukazatele sleduje v podobě vytvořených škál měření i výzkum ISSP z roku 2010. Data z výzkumu ISSP použiji jako reprezentativní vzorek populace České republiky pro srovnání environmentálního vědomí s daty z mého vlastního výzkumu, provedeného metodou dotazníkového šetření.

Mezi hlavní ukazatele environmentálního vědomí podle Krajhanzla tedy patří následující: vnímání environmentálních problémů jako vážné hrozby (ISSP škála nebezpečí pro životní prostředí), osvojuje si proenvironmentální návyky – třídí odpad, šetří energiemi (ISSP škála proenvironmentálního chování), umí se kvůli životnímu prostředí uskromnit (ISSP škála ochota k obětem), angažuje se v aktivitách na ochranu

přírody a životního prostředí (ISSP škála občanských aktivit), má zájem a vědomosti o životním prostředí (ISSP škála zájem o životní prostředí), má vnitřní motivaci k ochraně životního prostředí a nezlehčuje environmentální problémy (ISSP škála výmluvy).

Teorie postmaterializace a postmodernizace

První teorií, ze které Mezinárodní Program Sociálního Výzkumu zaměřený na životní prostředí vychází, je Inglehartova teorie postmodernizace. První článek, který se této teorie dotýká, zveřejnil Inglehart již na začátku sedmdesátých let. Zabývá se v něm procesem, který označuje jako Tichá revoluce a jejímž základem je mezigenerační změna. Ta podle něj probíhá především v západní Evropě a v ostatních vyspělých státech. Příčinou proměny je neomezený ekonomický růst, dlouhý časový úsek bez válečného konfliktu a existence moderního státu. Tyto faktory působí především na mladou generaci, která je lépe ekonomicky zabezpečená, než generace před ní, a také nemají strach z propuknutí války. Proto se tito lidé začínají orientovat i na jiné, než na materiální hodnoty – ty jsou Inglehartem označovány jako postmateriální. Patří mezi ně snaha o seberealizaci, participaci na politice a politických rozhodnutích a žít v kvalitnějším životním prostředí, se kterou souvisí jeho ochrana. (Rabušic, 2000)

Tyto uvedené skutečnosti ovšem neznamenají, že by postmateriálně orientovaní lidé odvrhli materiální hodnoty úplně. Pouze se na jejich žebříčku potřeb posunuly na nižší místa, protože jsou u nich relativně uspokojeny. Toto tvrzení opírá Inglehart o takzvanou Maslowovu hierarchii potřeb, podle které lidé nejdříve uspokojují své primární potřeby (Maslow jmenuje hlad, žízeň nebo únavu) a poté se přesouvají k uspokojení potřeb vyšších – například touhu po seberealizaci. (Soukup, 2001)

Inglehart postupně dochází k vytvoření baterie otázek, na jejichž základě provádí typologizaci osob na materiální, smíšené a postmateriální. Smíšeným typem osobnosti je ta, která je již částečně postmateriálně orientovaná, ale z části také ještě stále lpí na materiálních hodnotách. Inglehart později reflektuje, že v západních společnostech probíhá mnohem větší kulturní přeměna a posun od materialismu k postmaterialismu je pouze jeho součástí. Uchyluje se proto k přejmenování procesů – místo o postmateriálních mluví o postmoderních hodnotách a místo o postmaterializaci mluví o postmodernizaci. Při samotném popisu postmodernizace ale stále vychází z postmateriální, smíšené a materiální typologie osob (Rabušic, 2000)

Jak jsem již uvedla výše, teorie postmaterialismu (respektive postmodernizace) uvádí jako jeden příklad postmateriální (postmoderní) hodnoty příklon k životnímu prostředí a k jeho ochraně. Inglehart tedy přichází s tezí, že větší důraz na životní prostředí a jeho ochranu, se klade ve vyspělejších zemích a to z důvodu většího počtu postmateriálně orientovaných lidí, kteří zde žijí. Na tuto teorii kriticky reagují Brechin a Kempton, kteří poukazují na nesoulad v tom, že orientace na životní prostředí je běžná i v rozvojových zemích. Tato skutečnost je podle nich dána tím, že lidé získávají poznatky o environmentálních problémech jejich přímým pozorováním v místě, kde žijí a také tím, že i v těchto zemích se lidé setkávají s problematikou životního prostředí skrze média, zvláště pak po Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji, která se konala v roce 1992 v Brazílii. K této kritice přistupuje Inglehart ve svém článku z roku 1995 s poukázáním na to, že podpora ochrany životního prostředí není dána pouze stupněm hodnotové změny populace, ale souvisí i se stavem životního prostředí v konkrétní zemi – při jeho horším stavu podpora ochrany narůstá. (Soukup, 2001)

Nové environmentální paradigma (NEP)

Koncept Nového environmentálního paradigmatu byl poprvé představen v rámci studie vydané již v roce 1978. Jejimi autory jsou Dunlap a Van Liere, kteří představili teorii společně s empirickým měřicím nástrojem – takzvanou NEP škálou, která je poté v průběhu času dále zdokonalována.

Autoři vychází z předpokladu, že jedním z důvodů dnešní ekologické krize je převládající antropocentrický pohled na svět – tedy ústřední postavení člověka na zemi, který chápe přírodu jako soubor přírodních zdrojů, jejichž smysl je v uspokojování jeho potřeb. Zjednodušeně lze říci, že antropocentrismus je představa, kde se smysl a hodnota všeho, co existuje, odvozuje od člověka. (Kohák, 1998) Dle autorů Nového environmentálního paradigmatu za tímto pohledem stojí následující motivy: lidská víra v pokrok, oddanost růstu a prosperitě, naše víra ve vědu a technologie, odevzdanost ekonomice volného trhu a soukromé vlastnictví. (Soukup, 2001)

Ke změně tohoto pohledu na svět podle nich dochází již od 70. let a je patrná nejen v rámci vědecké komunity, ale i v celé populaci. Základním motivem tohoto nového paradigmatu je víra v nutnost omezení růstu, vyrovnání ekonomického růstu a

ochrany životního prostředí a potřeba žít v souladu s přírodou, kterou je člověk součástí. Na tuto proměnu navazuje i chování, které je vůči přírodě příznivější. (Soukup, 2001)

K měření postojů, které vystihují nové environmentální paradigma, nejčastěji slouží 12-položková škála, kterou níže uvádím. Při práci s touto škálou se objevuje mnoho přístupů. Autoři samotní ji vnímají jako jednorozměrnou a nedělitelnou, ale řada jiných autorů ke škále přistupuje z hlediska více dimenzí a používají z ní pouze některé položky. Výzkum ISSP zaměřený na životní prostředí neobsahuje všechny otázky z této baterie a nejsou ani ve zcela shodném znění. (Soukup, 2001)

1. Rovnováha v přírodě je velice delikátní a snadno může být rozvrácena.
2. Když lidé zasahují do přírody, vždy produkují katastrofální důsledky.
3. Lidé musí žít v souladu s přírodou, pokud chtějí přežít.
4. Každý člověk poškozuje životní prostředí.
5. Blížíme se k limitu počtu lidí, které země dokáže uživit.
6. Země je jako vesmírná loď, má omezený prostor a omezené množství zdrojů.
7. Existují meze růstu, které naše průmyslová společnost nemůže překročit.
8. Pro existenci zdravé ekonomiky budeme muset vyvinout ekonomiku, v níž je průmyslový růst kontrolován (takzvaná stabilní ekonomika).
9. Lidé byli stvořeni, aby vládli zbytku přírody.
10. Lidé mají právo upravovat přírodu tak, aby vyhovovala jejich potřebám.
11. Rostliny a živočichové žijí primárně pro to, aby byly užívány lidmi.
12. Lidé se nemusí přizpůsobovat přírodě, protože ji mohou předělat k obrazu svému.

Odpovědi na každou otázku jsou: určitě souhlasím, spíše souhlasím, nerozhodnut, spíše nesouhlasím, určitě nesouhlasím. (Soukup, 2001)

S teorií nového environmentálního paradigmatu souvisí i obecnější problematika nesouladu mezi proenvironmentální orientací a proenvironmentálním chováním, tedy v tom, že zvýšené proenvironmentální orientaci neodpovídá výraznější proenvironmentální chování. Důvody tohoto nesouladu vidí Dunlap v následujících příkladech. Narůstající zájem vlády o problematiku životního prostředí budí v lidech dojem, že je problém vyřešen a veřejný zájem o životní prostředí může klesat. Dalším vysvětlením je, že člověk považuje za viníky špatné situace životního prostředí instituce

a nikoliv jednotlivce – jejich chování se stane proenvironmentálním, až začne někdo jiný. Třetí vysvětlení je takové, že některé chování lidí změnit chtějí, ale některé měnit nehodlají, čtvrté spočívá v nedostatečných informacích. Poslední vysvětlení je neexistence jasného vůdce v oblasti životního prostředí, což vede lidi k pocitu, že změna životního stylu není nutná. Dunlap tuto problematiku shrnuje tak, že se lidé o nutnosti ochrany životního prostředí naučili mluvit skrze média, ale chybí zde výuka k praktickým činům.

3. METODOLOGIE

Jak jsem již zmínila, tato diplomová práce se zabývá fenoménem chůze a zamýšlí se nad jejím vlivem na lidský život a vnímání životního prostředí. Cílem práce je zodpovězení si otázky, zda mají lidé, kteří se identifikují se skupinou chodců větší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace České republiky. Data pro skupinu lidí, kteří se identifikují se skupinou chodců, získám pomocí vlastního výzkumu prostřednictvím dotazníkového šetření a reprezentativním vzorkem budou respondenti z výzkumu ISSP z roku 2010. Na základě srovnání a analýzy dat z obou těchto výzkumů poté zodpovím svou výzkumnou otázku.

Jako nástroj sběru dat pro svůj vlastní výzkum jsem si vybrala dotazník, který má tři části. Stěžejní částí dotazníku je měření environmentálního vědomí u lidí, kteří se označují jako chodci, pěší turisté nebo poutníci. To je prováděno pomocí různých škál, které sestávají ze seznamu jednotlivých otázek, na které respondenti odpovídají pomocí pětiškálové a čtyřškálové stupnice a ve dvou otázkách prostřednictvím odpovědi ano, ne. Druhou částí dotazníku jsou otázky, které nejsou součástí žádné škály na měření environmentálního vědomí a jsou zde uvedeny pro možné poskytnutí většího vhledu na problematiku vztahu chodců a životního prostředí. Třetí částí dotazníku jsou poté otázky zaměřené na demografické charakteristiky respondentů. Samotný dotazník je přiložen jako Příloha 1.

Výzkumný design byl zvolen vzhledem k tématu, na který se dotazuje výzkumná otázka a vychází také z výzkumu ISSP Životní prostředí z roku 2010, který sleduje vývoj lidských hodnot a chování. Pro měření těchto hodnot a chování byly ve výzkumu použity jednotlivé škály, které korespondují s teorií Jana Krajhanzla o

environmentálním vědomí. Tyto škály tedy používám ve svém výzkumu pro měření environmentálního vědomí u skupiny chodců. Pro sběr dat vlastního výzkumu byla tedy použita metoda dotazníku. Data z vlastního výzkumu byla následně komparována s daty z výzkumu ISSP.

3.1. Hlavní výzkumná otázka

- Mají lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, větší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR?

3.2. Dotazníkové šetření

Nástrojem sběru dat bude dotazník s hodnotící stupnicí, obsahující pět škál pro měření environmentálního vědomí u chodců. Vzorek dotazovaných respondentů se bude skládat ze skupiny lidí, kteří sami sebe považují za chodce, pěší turisty nebo poutníky.

Dotazník je prostředek kvantitativního sběru dat, jenž umožňuje získat data od velkého počtu respondentů. Jeho výhodami jsou malá nákladnost a velká dostupnost, zejména pokud se dotazník rozešle prostřednictvím internetu a dále je tu také větší možnost anonymity. Nevýhoda tohoto druhu šetření může být jeho malá návratnost. (Punch, 2008)

Dotazník jsem vytvořila pomocí webové aplikace vyplnto.cz, jejíž výhodou je vytvoření dotazníku online a umožňuje jeho rychlé rozesílání a sběr dat. Takto zhotovený dotazník jsem poté rozesílala na webové stránky organizací a klubů, které se zabývají chůzí a pěší turistikou, na jejich stránky na sociální síti facebook, kde poté docházelo k šíření metodou sněhové koule. Dotazník byl také volně k dispozici k vyplnění na internetových stránkách www.vyplnto.cz.

Pro svůj výzkum jsem si vybrala jednotlivé otázky a měřicí škály vzhledem k tomu, že byly takto konstruovány i ve výzkumu ISSP, s jehož daty poté data z mého dotazníkového šetření porovnávám.

Pro můj výzkum nebylo nutné, aby respondenti uváděli svá jména, tudíž byl celý dotazník anonymní. Pro to, abych získala pouze relevantní data pro můj vlastní výzkum, tedy data v rámci skupiny chodců, umístila jsem do dotazníku na první místo otázku,

zda se respondent identifikuje se skupinou pěších turistů, poutníku a chodců obecně. Vycházím tedy z předpokladu, že nejdůležitějším faktorem je vlastní sebeidentifikace s danou sociální skupinou. Lidé, kteří na tuto otázku odpověděli záporně, byli z dalšího vyplňování dotazníku vyloučeni a byl pouze zaznamenán jejich počet.

Dotazník čítá 31 otázek, z toho je 10 otázek uzavřených a 15 otázek spadá pod pětiškálové hodnocení a 6 otázek pod čtyřškálové hodnocení.

Hlavní sledované proměnné byly:

Příslušnost ke skupině chodců, pěších turistů nebo poutníků

Stupnicové hodnocení škály ochoty k obětem, zájem o životní prostředí, nebezpečí pro životní prostředí, výmluvy a škály proenvironmentální chování a občanských aktivit.

Demografické charakteristiky respondentů (věk, pohlaví, vzdělání, velikost obce jejich bydliště).

Samozřejmou součástí dotazníku byl i průvodní text, ve kterém jsem respondentům oznámila, čeho se má diplomová práce týká, sdělila jim instrukce k vyplnění dotazníku a poděkovala za jejich čas a jeho vyplnění. Tento text také obsahoval informaci, že dotazník je určen osobám od 18 let věku, a to z toho důvodu, že výzkum ISSP z roku 2010, se kterým jsem svá data porovnávala, byl také takto koncipován.

Postup

Samotný dotazník jsem tvořila podle jednotlivých otázek a škál podle dotazníku z výzkumu ISSP Životní prostředí z roku 2010. Na začátek dotazníku jsem poté umístila vlastní otázku, která se týká respondentovy sebeidentifikace se skupinou chodců, pěších turistů nebo poutníků. Pokud respondent na tuto otázku odpověděl, že se necítí být její součástí, byl vyřazen z dalšího vyplňování dotazníku. Po této otázce následují otázky týkající se demografických charakteristik respondentů, jako je věk, pohlaví, velikost obce, ve které žijí a jejich dosažené vzdělání. Následně byly do dotazníku řazeny otázky

podle jednotlivých škál. Dotazník také obsahuje 5 otázek, které nespádají do žádné škály, která by byla následně použita pro měření environmentálního vědomí a jsou zde použity pouze jako možné doplnění pohledu na hodnoty a chování u skupiny chodců.

Po vytvoření dotazníku v programu Microsoft Office Word jsem dotazník vytvořila i prostřednictvím webové aplikace na internetových stránkách www.vyplnto.cz a dala jsem souhlas k tomu, aby byl přístupný k vyplnění pro všechny návštěvníky daných stránek. Následně jsem odkaz na tento dotazník společně s žádostí o spolupráci, kde jsem popsala téma mé práce, rozeslala na mailové adresy zástupců organizací a spolků, které se zabývají chůzí, jako je Klub českých turistů, Ultraia, Chodci sobě, Severská chůze a dalších. Od několika z nich mi přišla zpráva, že dotazník sami vyplnili a že ho přidávají na profil dané organizace na sociální síti facebook. V rámci sociální sítě docházelo i k diskusi nad dotazníkem. Jeden respondent se zajímal o otázku bezpečnosti jaderných elektráren a rozebíral problematiku získávání energie obecně. Dotazník byl dostupný v rámci licenčních důvodů po jeden týden, po kterém mi přišly výsledky výzkumu ve formátu excel. Průměrná doba jeho vyplňování byla 7 minut, která ale byla ovlivněna tím, že u lidí, kteří sami sebe neoznačili jako chodce, se dotazník automaticky uzavřel hned po zodpovězení této první otázky.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 107 lidí, ze kterých se jako chodci označilo 75 lidí. Data od lidí, kteří se neoznačili jako příslušníci skupiny chodců, jsem hned na začátku vyřadila z dalšího zpracování a pokračovala pouze s daty od 75 respondentů, kteří se skupinou chodců identifikovali. Celková návratnost dotazníků byla 81%.

Pro porovnání mnou získaných dat z vlastního výzkumu s reprezentativním vzorkem populace České republiky jsem potřebovala zpracovat i data z výzkumu ISSP z roku 2010. Soubor se všemi primárními daty z mezinárodního výzkumu jsem našla na internetových stránkách archivu GESIS (web 8), který obsahoval také data z českého modulu tohoto výzkumu. Data obsahují 1841 respondentů.

3.3. Hypotézy

Na počátku diplomové práce jsem si položila hlavní výzkumnou otázku: Mají lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, větší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR?

Tato výzkumná otázka byla poté pro účely statistického testování rozpracována do následujících hypotéz, jejichž platnost se budu snažit ověřit na základě dat z mého empirického výzkumu a na základě dat z výzkumu ISSP.

1. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, se více zabývají problémy životního prostředí a budou mít větší subjektivní povědomí o příčinách a řešeních konkrétních ekologických problémů ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
2. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, mají větší ochotu k obětem ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
3. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, mají menší tendenci k výmluvám v rámci ochrany životního prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
4. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, více pocítují nebezpečí pro životní prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
5. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, více upřednostňují proenvironmentální návyky z důvodu ochrany životního prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
6. Lidé, kteří sami sebe označují jako pěší turisty, chodce nebo poutníky, se více angažují v aktivitách ochrany životního prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

4.1. Statistická analýza dat

Sesbíraná data bylo potřeba podrobit statistické analýze. Data z mého vlastního výzkumu byla prostřednictvím webové aplikace po ukončení sběru dat automaticky převedena do souboru Microsoft Office Excel, kde byla utříděna do jednotlivých číselných tabulek společně s očíslováním každého dotazníku. V každém sloupci pak byly uváděny jednotlivé otázky z dotazníku. Na druhém listu v souboru jsem z těchto dat poté vyloučila data od respondentů, kteří se neidentifikovali se skupinou chodců, a na třetím listu jsem jednotlivým odpovědím přiřadila číselné kódy, kromě otázky číslo 9 a otázky číslo 13, kde byly číselné hodnoty zaneseny přímo v odpovědích. Na čtvrtý list jsem do tabulek zanesla celý dotazník společně s kódy u jednotlivých odpovědí.

Každé škálové odpovědi jsem přiřadila číselnou hodnotu 1-5, respektive 1-4, podle toho, zda se jednalo o pětiškálovou, nebo o čtyřškálovou odpověď. Názorně je to vidět na dotazníku, který příkládám jako přílohu číslo 1.

Stejný postup jsem aplikovala i při zpracování dat z výzkumu ISSP. Získaný soubor na stránkách archivu GESIS jsem pomocí programu „R“ (The R Project for Statistical Computing) převedla do programu Microsoft Office Excel, kde již byla data seřazena do sloupců podle otázek a řádků podle respondentů. Data pro Českou republiku byla v prvním sloupci označena jako „czech“. Tato data jsem poté převedla do nového souboru Microsoft Office Excel, abych získala lepší přehlednost. (Data byla součástí mezinárodního souboru čítající přes 50 tisíc respondentů) Poté následoval stejný postup jako v mém vlastním výzkumu.

Poté, co jsem měla dva soubory dat, jeden s daty z mého vlastního výzkumu a jeden z výzkumu ISSP, mohla jsem přistoupit k výpočtu průměrných hodnot jednotlivých sledovaných proměnných. Data pro skupinu z mého výzkumu jsem označila jako „chodci“ a data z výzkumu ISSP jsem označila jako „RS“ (respondenční skupina).

V tomto bodě jsem si nechala poradit od kamarádky statističky, která mě uvedla do problematiky se zacházením s programem Social Science Statistic kalkulátoru. Díky tomu jsem poté mohla přejít k potvrzení stanovených hypotéz použitím metody konfidenčních intervalů. Ta ale ukázala, že konfidenční intervaly u jednotlivých

spočítaných průměrů jsou příliš široké a nejsou tak statisticky významné. Proto jsem se poté rozhodla pro použití testu o shodě dvou relativních četností. Díky tomu jsem získala p-hodnotu, kterou jsem mohla porovnat s kritickou hladinou významnosti, což je mezní hodnota, která se obvykle stanovuje na 5 % (5 % hladina významnosti = 0,05). Tam, kde je tedy p-hodnota menší než 0,05, je test statisticky významný. Znamená to, že existuje statisticky významný rozdíl mezi porovnávanými četnostmi. Výsledky tohoto testu a výsledky celého výzkumu rozeberu podrobněji v podkapitole Environmentální vědomí u chodců.

4.2. Environmentální vědomí u chodců

4.2.1. Škála ochoty k obětem

Tato škála sestává z otázek číslo 10, 11 a 12 v mém dotazníku, který je přiložen jako příloha číslo 1 a vychází z otázek použitých pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázek je následující:

- Jak dalece jste vy osobně ochoten/ ochotna v zájmu ochrany životního prostředí platit mnohem vyšší ceny?
- Jak dalece jste vy osobně ochoten/ ochotna v zájmu ochrany životního prostředí platit mnohem vyšší daně?
- Jak dalece jste vy osobně ochoten/ ochotna v zájmu ochrany životního prostředí přijmout snížení své životní úrovně?

Odpovědi byly ve formě pětiškálové stupnice: velmi ochoten/ochotna, spíše ochoten/ochotna, ani ochoten/ochotna ani neochoten/neochotna, spíše neochoten/neochotna, velmi neochoten/neochotna. Těmto odpovědím byla přiřazena hodnota 1-5, pro možnost výpočtů průměrů, jak bylo vysvětleno v minulé kapitole. Skupina chodců odpověděla v průměru na všechny otázky odpovědí „velmi ochoten/ ochotna“ a „spíše ochoten/ ochotna“ v 43,54% případů, respondenční skupina pak v 15,33% případů. Po testu relativní četnosti mi p-hodnota vyšla menší než 0,05, konkrétně pak 0,000.

Vzhledem k tomuto výsledku lze říci, že rozdíl v počtu odpovědí „velmi ochoten/ ochotna“ a „spíše ochoten/ ochotna“ mezi skupinou chodců a respondeční skupinou je statisticky významný. Díky tomuto zjištění lze říci, že chodci mají větší ochotu k obětem než respondeční skupina, tedy než reprezentativní vzorek populace České republiky.

4.2.2. Škála výmluvy

Tato škála zachycuje výroky, které charakterizují výmluvy jedince odůvodňující jeho nečinnost pro zlepšení životního prostředí. Tato škála sestává z otázky číslo 13 v mém dotazníku a vychází z otázky použité pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázky je následující:

- Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?
 - a) Pro člověka jako jsem já, je vlastně dost těžké dělat toho moc pro životní prostředí
 - b) Dělán, co je dobré pro životní prostředí, i když to stojí více peněz nebo to zabírá více času
 - c) V životě jsou důležitější věci, než se starat o životní prostředí
 - d) Nemá cenu, abych něco dělal/a pro životní prostředí, pokud to nebudou dělat také ostatní lidé
 - e) Mnohá tvrzení o ekologických hrozbách jsou zveličena
 - f) Je pro mě těžké rozeznat, zda je můj způsob života prospěšný nebo škodlivý pro životní prostředí
 - g) Ekologické problémy mají přímý dopad na můj běžný život

Odpovědi byly ve formě pětiškálové stupnice: rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, ani souhlas ani nesouhlas, nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím. Těmto odpovědím byla opět přiřazena hodnota 1-5 pro možnost dalších výpočtů. U otázky 13b) a 13g) byla tato hodnota přiřazena reverzně, abych poté mohla vypočítat celkové průměry pro celou otázku dohromady.

Skupina chodců tedy odpověděla v průměru ve smyslu menších výmluv v 61% případů, respondenční skupina pak v 35,41% případů. Po testu relativní četnosti mi p-hodnota vyšla menší než 0,05, konkrétně pak 0,000. Vzhledem k tomuto výsledku lze říci, že rozdíl v počtu odpovědí ve smyslu menších výmluv mezi skupinou chodců a respondeční skupinou je statisticky významný. Díky tomuto zjištění lze říci, že chodci mají menší sklon k výmluvám, než respondenční skupina, tedy než reprezentativní vzorek populace České republiky.

4.2.3. Škála proenvironmentálního chování

Tato škála zachycuje proenvironmentální chování a sestává z otázek číslo 21-26 v mém dotazníku. Vychází z otázek použitých pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázek je následující:

- Jak často si dáte práci, abyste třídil/a domácí odpad - sklo, kovy, plasty, noviny atd. k recyklaci?
- Jak často si dáte práci, abyste nakoupil/a zeleninu a ovoce vypěstované bez pesticidů a chemikálií?
- Jak často omezujete jízdu autem z důvodu ochrany životního prostředí?
- Jak často snižujete spotřebu energie nebo paliv v domácnosti z důvodu ochrany životního prostředí?
- Jak často šetříte vodou nebo ji opakovaně používáte z důvodu ochrany životního prostředí?
- Jak často nekupujete určité produkty z důvodu ochrany životního prostředí?

Opovědi na otázky 21-26 byly ve formě čtyřškálové stupnice: vždy, často, občas, nikdy. Těmto odpovědím byla přiřazena hodnota 1-4, pro možnost výpočtu průměrů a procentuálních vyjádření pro jednotlivé odpovědi u chodců i pro respondenční skupinu. Skupina chodců odpověděla v průměru na všechny otázky odpovědí „vždy“ a „často“ v 50,45% případů, respondenční skupina pak v 38% případů. Po testu relativní četnosti mi p-hodnota mezi těmito porovnávanými průměry odpovědí vyšla menší než 0,05, konkrétně pak 0,029.

Vzhledem k tomuto výsledku lze říci, že rozdíl v počtu odpovědí „vždy“ a „ano“ mezi skupinou chodců a respondeční skupinou je statisticky významný i když se zde nejedná o výsledek rovný 0, jako tomu bylo u předchozích škál. Díky tomuto zjištění lze tedy říci, že chodci jsou více aktivní v proenvironmentálním chování, než respondeční skupina, tedy než reprezentativní vzorek populace České republiky.

4.2.4. Škála občanských aktivit

Tato škála zachycuje občanskou aktivitu dle počtu provozovaných činností a sestává z otázek číslo 27 a 28 v mém dotazníku. Vychází z otázek použitých pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázek je následující:

- Jste členem/členkou nějaké skupiny, jejímž hlavním cílem je pečovat o životní prostředí nebo jej chránit?
- Učinil/a jste během posledních pěti let některou z těchto věcí?
 - a) Podepsal/a petici týkající se životního prostředí?
 - b) Dal/a peníze na podporu nějaké ekologické skupiny?
 - c) Zúčastnil/a se protestu nebo demonstrace týkající se životního prostředí?

Odpovědi na otázky 27-28 byly uzavřené ano, ne. V otázce číslo 27 odpovědělo „ano“ 6,67% chodců a 3,6% respondentů z respondeční skupiny. Po testu relativní četnosti mi p-hodnota mezi těmito dvěma skupinami vyšla větší, než 0,05 – konkrétně 0,165, rozdíl v počtu odpovědí „ano“ je tedy statisticky málo významný.

U otázky číslo 28 a) odpovědělo ano 46,67% chodců a 14,5% respondentů výzkumu ISSP, tedy mé respondeční skupiny. P-hodnota je zde rovna 0 a rozdíl v počtu odpovědí „ano“ mezi chodci a respondeční skupinou je tedy statisticky významný.

U otázky číslo 28 b) odpovědělo „ano“ 20% chodců a 8% z respondeční skupiny. P-hodnota zde nabývá hodnoty 0,000 a rozdíl v počtu odpovědí „ano“ mezi chodci a referenční skupinou je statisticky významný.

V otázce 28 c) odpovědělo ano 5,33% chodců a 4,7% lidí z respondenční skupiny. P-hodnota je zde rovna 0,803 – je tedy větší než 0,05 a rozdíl v počtu odpovědí „ano“ na tuto otázku mezi chodci a respondeční skupinou je tak málo statisticky významný.

Po statistickém testování těchto otázek nelze s průkazností říci, že skupina chodců z mého výzkumu je více občansky aktivní v počtu provozovaných činností pro ochranu životního prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace České republiky. Při pouhém procentuálním porovnání odpovědí na jednotlivé otázky však můžeme říci, že skupina chodců v rámci mého výzkumu vykazuje větší občanskou aktivitu ve srovnání s daty ISSP.

4.2.5. Nebezpečí pro životní prostředí

Tato škála zachycuje vnímání jednotlivých environmentálních nebezpečí. Škála sestává z otázek číslo 14-19 v mém dotazníku a vychází z otázek použitých pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázek je následující:

- Obecně, domníváte se, že znečištění ovzduší způsobené automobily je pro životní prostředí:
- Obecně, domníváte se, že znečištění ovzduší způsobené průmyslem je pro životní prostředí:
- Domníváte se, že pesticidy a chemikálie využívané v zemědělství jsou pro životní prostředí:
- Domníváte se, že znečištění řek, jezer a potoků v České republice je pro životní prostředí:
- Obecně, domníváte se, že zvýšení světových teplot způsobené změnou klimatu je pro životní:
- A domníváte se, že jaderné elektrárny jsou pro životní prostředí:

Odpovědi byly ve formě pětiškálové stupnice: mimořádně nebezpečné, velmi nebezpečné, trochu nebezpečné, nepříliš nebezpečné, vůbec není nebezpečné.

Odpovědím byla opět přiřazena hodnota 1-5 pro možnost dalších výpočtů. Skupina chodců odpověděla v průměru na všechny otázky odpovědí „mimořádně nebezpečné“ a „velmi nebezpečné“ v 58,89% případů, respondenční skupina pak v 54,61% případů.

Po testu relativní četnosti mi p-hodnota vyšla větší než 0,05, konkrétně pak 0,465 a rozdíl v počtu odpovědí „mimořádně nebezpečné“ a „velmi nebezpečné“ tak nedosahuje statistické významnosti. Vzhledem k tomuto výsledku nelze říci, že chodci více vnímají environmentální hrozby než respondenční skupina. Pokud přihlédneme k pouhému porovnání procent u odpovědí „mimořádně nebezpečné“ a „velmi nebezpečné“, můžeme říci, že skupina chodců z mého výzkumu vnímá environmentální nebezpečí více, než reprezentativní vzorek populace České republiky. Tento výrok ovšem nelze zobecnit na celou populaci chodců.

4.2.6. Škála zájem o životní prostředí

Tato škála sestává z otázek číslo 6-8 v mém dotazníku a vychází z otázek použitých pro konstrukci škály ve výzkumu ISSP. Znění otázek je následující:

- Do jaké míry se zabýváte otázkami životního prostředí? Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1-5, 1 znamená, že se vůbec nezabýváte otázkami životního prostředí a 5 znamená, že se jimi zabýváte často)

- Kolik toho podle vašeho názoru víte o příčinách těchto ekologických problémů:
 - a) znečištění ovzduší
 - b) chemikálie a pesticidy
 - c) nedostatek vody
 - d) znečištění vody
 - e) jaderný odpad
 - f) nakládání s komunálními odpady
 - g) změna klimatu
 - h) geneticky modifikované potraviny
 - i) vyčerpávání přírodních zdrojů

Mám na mysli všechny tyto ekologické problémy celkově, ne jednotlivě. Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1 – 5, 1 znamená, že máte pocit, že nevíte vůbec nic a 5 znamená, že máte pocit, že toho víte hodně)

- Kolik toho podle vašeho názoru víte o řešeních těchto ekologických problémů - opět mám na mysli všechny ekologické problémy zmíněné v předchozí otázce celkově, ne jednotlivě. Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1 – 5, 1 znamená, že máte pocit, že nevíte vůbec nic a 5 znamená, že máte pocit, že toho víte hodně)

Odpovědi byly ve formě výběru z pětiškálové stupnice, které byly přiřazeny čísla 1-5, přičemž 1 znamená, že mají pocit, že neví vůbec nic a 5 znamená, že mají pocit, že toho ví hodně. Skupina chodců odpověděla v průměru na všechny otázky prostřednictvím odpovědi 4 a 5 v 36,43% případů, respondenční skupina pak v 22,7% případů. Po testu relativní četnosti mi p-hodnota vyšla menší než 0,05, konkrétně pak 0,005 a rozdíl v počtu odpovědí 4 a 5 mezi skupinou chodců a respondenční skupinou tak dosahuje statistické významnosti. Díky tomuto zjištění lze říci, že chodci mají větší zájem o životní prostředí – tedy že se více zajímají o environmentální problémy, jejich příčiny a řešení, než respondenční skupina, tedy než reprezentativní vzorek populace České republiky.

5. SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ

- Chodci vykazovali větší ochotu k obětem než reprezentativní vzorek populace ČR.
- Chodci vykazovali menší sklon k výmluvám než reprezentativní vzorek populace ČR.
- Chodci více upřednostňují proenvironmentální návyky z důvodu ochrany životního prostředí než reprezentativní vzorek populace ČR.
- Chodci nevykazovali statisticky významný rozdíl ve vnímání environmentálních hrozeb ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
- Chodci nevykazovali statisticky významný rozdíl v míře angažovanosti v aktivitách chránících životní prostředí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace ČR.
- Chodci vykazovali větší zájem o environmentální problémy, jejich příčiny a řešení než reprezentativní vzorek ČR.

Z hlediska statistické významnosti nelze hlavní výzkumnou otázku zodpovědět s jistotou. Čtyři z šesti hypotéz byly potvrzeny, nicméně s přihlédnutím k počtu respondentů mého vlastního výzkumu nelze zobecňovat na celou populaci chodců. V rámci zjištění lze ovšem říci, že chodci z mého výzkumu vykazují větší environmentální vědomí, než reprezentativní vzorek populace ČR.

DISKUSE

V předcházejícím textu jsem popsala jednotlivé škály a analyzovala výsledky mého výzkumu. Vzhledem k tomu, že můj výzkum čítá 75 respondentů a že demografické ukazatele mého výzkumu nejsou příliš reprezentativní (63% žen a 37% mužů, 66% respondentů je vysokoškolského vzdělání, 50% respondentů má jako bydliště Prahu) jsem si plně vědoma toho, že výsledky mého výzkumu nemohu zobecňovat na celou populaci chodců.

Výsledky výzkumu ovšem ukázaly, že skupina chodců z mého výzkumu má vyšší environmentální vědomí, než reprezentativní vzorek populace v České republice. Myslím, že pokud by můj vlastní výzkum čítal více respondentů a zajistila by se tak určitá reprezentativnost, mohly by být formulované hypotézy s jistotou potvrzeny.

V rámci mého dotazníku jsem měla ještě 5 otázek, které nespádaly do žádné škály a nesouvisely s demografickými ukazateli respondentů. Vzhledem k tomu, že z těchto otázek nevzešla žádná relevantní data, rozhodla jsem se je z výzkumu vypustit. Je pravděpodobné, že by data z těchto otázek nabyly na zajímavosti, kdyby můj výzkum v rámci dotazníkového šetření měl více respondentů a měl větší demografickou reprezentativnost.

ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zabývala fenoménem chůze v rámci tří rozměrů a to sociálního, environmentálního a duchovního. Představila jsem dosavadní znalosti mnou zkoumaných témat a připravila si tak teoretický rámec pro svůj empirický výzkum.

V praktické části práce jsem poté odpovídala na vytyčenou výzkumnou otázku a došla jsem k závěru, že chodci z mého výzkumu mají vyšší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním vzorkem populace České republiky. Jsem si ovšem vědoma toho, že tato tvrzení nelze interpretovat na celou populaci chodců obecně.

Vhodné zaměření dalšího výzkumu by mohlo směřovat na takový vzorek populace, který by obsahoval respondenty napříč všemi věkovými kategoriemi s různým dosaženým vzděláním a měl by stejné zastoupení žen a mužů. Kapacita diplomové práce však není dostačující na provedení takového výzkumu.

Tato práce může sloužit pro účely dalších výzkumů zaměřených na skupinu chodců. Chodci a chůze jako taková jsou v naší společnosti málo podporované, přitom jde o environmentálně nejvíce šetrný druh dopravy, který je zároveň dostupný téměř každému.

KRITICKÉ ZHODNOCENÍ PRÁCE

V kapitole věnované chůzi a zdraví používám knihu Daniela Howella, která se věnuje chůzi naboso a je primárně určena široké veřejnosti. Kniha ale obsahuje spoustu zajímavých podnětů a autor sám vyučuje anatomii na univerzitě.

Při sběru dat jsem použila metodu dotazníku, který jsem vyvěsila na různé internetové stránky a sítě. Takto sebraná data jsem poté komparovala s daty z výzkumu ISSP, jehož data byla získávána pomocí standardizovaných rozhovorů. Zde mohlo dojít k ovlivnění výsledků výzkumu. Respondent totiž může jinak reagovat, například v rámci času stráveného přemýšlením nad otázkou.

Jsem si vědoma nedostatku, že respondenti z mého dotazníkového šetření netvořili reprezentativní vzorek populace, tento fakt ale reflektuji a zjištěné závěry nezobecňuji na celou populaci chodců.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Čáka, J.: Poutník Mácha. 1. vyd. Praha: Albatros, 1975. 126 s.

Goodman, R.: Transcendentalism. In: The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.). Stanford: Stanford University, 2015. ISSN 1095-5054.

Howell, D.: Naboso. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2012. 162 s. ISBN 978-80-204-2637-6.

Krajhanzl, J.: Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 198 s. ISBN 978-80-210-7063-9.

Květ, R.: Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Brno: Studio VIDI, 2011. 229 s. ISBN 978-80-254-8927-7.

Květ, R.: Duše krajiny: staré stezky v proměnách věků. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 195 s. ISBN 80-200-1012-2.

Květ, R.; Píchová, L.: Staré stezky v České republice. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997. 55 s. ISBN 80-7028-091-3.

Lipský, Z.: Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 129 s. ISBN 80-7184-545-0.

Machala, L.: Panorama české literatury 1. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2015. 607 s. ISBN 978-80-242-4818-9.

Macnaghten, P.; Urry, J.: Bodies of Nature. London: Sage, 2001. 202 s. ISBN 978-0-85702-274-5.

Macnaghten, P.; Urry, J.: Contested Natures. London: Sage, 1998. 307 s. ISBN 0-7619-5312-4.

Míchal, I.: Ekologická stabilita. 1. vyd. Brno: Veronica, 1992. 243 s.

- Moldan, B.: Podmaněná planeta. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009. 419 s. ISBN 978-80-246-1580-6.
- Morris, J. N.; Hardman, A. E.: Walking to Health. In Sports Medicine (23), 1997. s. 306-332.
- Müllerová, M.: Člověk a prostředí: globální environmentální problémy. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. 129 s. ISBN 978-80-244-2447-7.
- PECÁKOVÁ, I.: Statistika v terénních průzkumech. 1. vyd. Praha: Profesional Publishing, 2008. 231 s. ISBN 978-80-86946-74-0.
- Punch, K. F.: Základy kvantitativního výzkumu. Praha: Portál, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7367-381-9.
- Rynda, I.: Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání. In Globalizace a globální problémy: sborník textů k celouniverzitnímu kurzu "Globalizace a globální problémy" 2005-2007. Praha: Univerzita Karlova, 2006. s. 231-237. ISBN 80-87076-01-X.
- Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál, 2004. 229 s. ISBN 80-7178-929-1.
- Sovová, E.; Zapletalová, B.; Cyprianová, H.: 100 + 1 otázek a odpovědí o chůzi nejen nordické. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 79 s. ISBN 978-80-247-2280-1.
- Stejskal, P.: Chůze a zdraví. In Pohybový aparát a zdraví. Vybrané kapitoly ze sportovní medicíny. Brno: Paido, 2013. s. 145-153. ISBN 978-80-7315-241-3.
- Stibral, K.: Proč je příroda krásná? : estetické vnímání přírody v novověku. Praha: Dokořán, 2005. 202 s. ISBN 80-7363-008-7.
- Šalda, F. X.: Mácha snivec i buřič. Praha: Melantrich, 1936. 30 s.
- Thoreau, H. D.: Toulky přírodou a Pohledy do společnosti. Praha: Laichter, 1925. 347 s.
- Thoreau, H. D.: Toulky přírodou. Praha: Paseka, 2010. 213 s. ISBN 978-80-7432-038-5.
- Thoreau, H. D.: Walden aneb Život v lesích. Praha: Paseka, 2006. 306 s. ISBN 80-7185-671-1.

Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations, 2015. 41 s.

Veblen, T.: Teorie zahálčivé třídy. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 344 s. ISBN 80-85850-71-0.

Elektronické dokumenty:

Krajhanzl, J.: Psychologie ve službách Země, 2007. [online] [cit. 20. 3. 2017] Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2006/texty/pdf/krajhanzl.pdf>.

Making Tourism More Sustainable : A Guide for Policy Makers. UNEP and WTO, 2005. 209 s. ISBN 92-844--0821-0.

Město pro pěší: strategie rozvoje pěší dopravy. 1. vyd. Praha: Oživení, 2008. 39 s. ISBN 978-80-254-1391-3.

Rabušic, L.: Je česká společnost "postmaterialistická"? Sociologický časopis, 2000: 36 (1): s. 3-21.

Internet:

Web 1 <http://www.ibesip.cz/data/web/soubory/nsbsp-2011-2020-formatovani-ii.pdf> 1. 4. 2017

Web 2 www.cknw.cz 20. 3. 2017 11:20

Web 3 www.czech-nordicwalking.com 29. 3. 2017 12:09

Web 4 www.cmfnw.cz 10. 4. 2017 19:45

Web 5 www.bosaturistika.cz 29. 4. 2017 8:37

Web 6 www.pedestrians-int.org 20. 4. 2017 16:50

Web 7 www.walk21.com 28. 3. 2017 13:12

Web 8 <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=5500> 25. 2. 2017 15:04

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Dotazník

Příloha č. 2: Projekt diplomové práce

Příloha č. 1

Vážení respondenti,

předem bych vám chtěla poděkovat za vyplnění tohoto dotazníku, který se týká výzkumu environmentálního vědomí. Dotazník je pro dospělé respondenty od 18 let. Data z dotazníků poslouží pouze jako materiál pro účely mé diplomové práce „Fenomén chůze“ a jsou zcela anonymní.

U odpovědí je vždy možná pouze jedna možnost – tu, prosím, zatrhněte.

Děkuji, Jitka Hlaváčková.

1. Označil/a byste sám/sama sebe jako pěšího turistu, chodce nebo poutníka?
 - a) Ano
 - b) Ne

2. Určete, prosím, váš věk:
 - a) 18 – 29 let
 - b) 30 – 44 let
 - c) 45 – 59 let
 - d) 60 let a starší

3. Jste:
 - a) Žena
 - b) Muž

4. Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
 - a) Základní
 - b) Středoškolské
 - c) Vysokoškolské

5. Jaká je velikost obce, ve které žijete?
- vesnice s méně než 1.000 obyvateli
 - obec s 1.000 až 5.000 obyvateli
 - malé město (5.000 až 10.000 obyvatel)
 - větší město (10.000 až 50.000 obyvatel)
 - velké město (50.000 až 100.000 obyvatel)
 - město nad 100.000 obyvatel, nikoliv však Praha
 - Praha
6. Do jaké míry se zabýváte otázkami životního prostředí? Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1-5, 1 znamená, že se vůbec nezabýváte otázkami životního prostředí a 5 znamená, že se jimi zabýváte často).
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
7. Kolik toho podle vašeho názoru víte o příčinách těchto ekologických problémů:
- znečištění ovzduší
 - chemikálie a pesticidy
 - nedostatek vody
 - znečištění vody
 - jaderný odpad
 - nakládání s komunálními odpady
 - změna klimatu
 - geneticky modifikované potraviny
 - vyčerpávání přírodních zdrojů

Mám na mysli všechny tyto ekologické problémy celkově, ne jednotlivě? Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1 – 5, 1 znamená, že máte pocit, že nevíte vůbec nic a 5 znamená, že máte pocit, že toho víte hodně).

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

8. Kolik toho podle vašeho názoru víte o řešeních těchto ekologických problémů - opět mám na mysli všechny ekologické problémy zmíněné v předchozí otázce celkově, ne jednotlivě? Prosím vyberte jednu odpověď nejlépe vystihující váš názor. (Škála 1 – 5, 1 znamená, že máte pocit, že nevíte vůbec nic a 5 znamená, že máte pocit, že toho víte hodně).
- a) 1
 - b) 2
 - c) 3
 - d) 4
 - e) 5
9. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? (Škála 1 – 5, 1) Rozhodně souhlasím 2) Spíše souhlasím 3) Ani souhlas, ani nesouhlas 4) Spíše nesouhlasím 5) Rozhodně nesouhlasím).
- a) Příliš často věříme vědě a nedostatečně svým pocitům a víře 1 2 3 4 5
 - b) Celkově vzato moderní věda přináší více škody než užitku 1 2 3 4 5
 - c) Aby mohla ČR chránit životní prostředí, potřebuje ekonomický růst 1 2 3 4 5
 - d) Ekonomický růst vždy škodí životnímu prostředí 1 2 3 4 5
 - e) Na planetě Zemi nemůžeme pokračovat v podpoře populačního růstu v jeho dnešní míře 1 2 3 4 5
 - f) Téměř vše, co v moderním světě děláme, škodí životnímu prostředí. 1 2 3 4 5
 - g) Lidé si dělají příliš velké starosti, že lidský pokrok poškozuje životní prostředí. 1 2 3 4 5
 - h) Moderní věda vyřeší naše problémy se životním prostředím bez velkých změn v našem způsobu života. 1 2 3 4 5
10. Jak dalece jste vy osobně ochoten/ochotna platit mnohem vyšší ceny v zájmu ochrany životního prostředí? (Škála 1 – 5)
- a) Velmi ochoten/ochotna 1
 - b) Spíše ochoten/ochotna 2
 - c) Ani ochoten/ochotna ani neochoten/neochotna 3
 - d) Spíše neochoten/neochotna 4
 - e) Velmi neochoten/neochotna 5

11. Jak dalece jste vy osobně ochoten/ochotna platit mnohem vyšší daně v zájmu ochrany životního prostředí? (Škála 1 – 5)

- a) Velmi ochoten/ochotna 1
- b) Spíše ochoten/ochotna 2
- c) Ani ochoten/ochotna ani neochoten/neochotna 3
- d) Spíše neochoten/neochotna 4
- e) Velmi neochoten/neochotna 5

12. A jak dalece jste vy osobně ochoten/ochotna přijmout snížení své životní úrovně v zájmu ochrany životního prostředí?

- a) Velmi ochoten/ochotna 1
- b) Spíše ochoten/ochotna 2
- c) Ani ochoten/ochotna ani neochoten/neochotna 3
- d) Spíše neochoten/neochotna 4
- e) Velmi neochoten/neochotna 5

13. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? (Škála 1 – 5)

Rozhodně souhlasím 1

Souhlasím 2

Ani souhlas ani nesouhlas 3

Nesouhlasím 4

Rozhodně nesouhlasím 5

- a) Pro člověka jako jsem já, je vlastně dost těžké dělat toho moc pro životní prostředí
- b) Dělán, co je dobré pro životní prostředí, i když to stojí více peněz nebo to zabírá více času
- c) V životě jsou důležitější věci, než se starat o životní prostředí
- d) Nemá cenu, abych něco dělal/a pro životní prostředí, pokud to nebudou dělat také ostatní lidé
- e) Mnohá tvrzení o ekologických hrozbách jsou zveličena
- f) Je pro mě těžké rozeznat, zda je můj způsob života prospěšný nebo škodlivý pro životní prostředí
- g) Ekologické problémy mají přímý dopad na můj běžný život

14. Obecně, domníváte se, že znečištění ovzduší způsobené automobily je pro životní prostředí ... (Škála 1 – 5)
- a) mimořádně nebezpečné 1
 - b) velmi nebezpečné 2
 - c) trochu nebezpečné 3
 - d) nepříliš nebezpečné 4
 - e) vůbec není nebezpečné 5
15. Obecně, domníváte se, že znečištění ovzduší způsobené průmyslem je pro životní prostředí ... (Škála 1 – 5)
- a) mimořádně nebezpečné 1
 - b) velmi nebezpečné 2
 - c) trochu nebezpečné 3
 - d) nepříliš nebezpečné 4
 - e) vůbec není nebezpečné? 5
16. Domníváte se, že pesticidy a chemikálie využívané v zemědělství jsou pro životní prostředí (Škála 1 – 5)
- a) mimořádně nebezpečné 1
 - b) velmi nebezpečné 2
 - c) trochu nebezpečné 3
 - d) nepříliš nebezpečné 4
 - e) vůbec není nebezpečné? 5
17. A domníváte se, že znečištění řek, jezer a potoků v České republice je pro životní prostředí ... (Škála 1 – 5)
- a) mimořádně nebezpečné 1
 - b) velmi nebezpečné 2
 - c) trochu nebezpečné 3
 - d) nepříliš nebezpečné 4
 - e) vůbec není nebezpečné? 5

18. Obecně, domníváte se, že zvýšení světových teplot způsobené změnou klimatu je pro životní
(Škála 1 – 5)

- a) mimořádně nebezpečné 1
- b) velmi nebezpečné 2
- c) trochu nebezpečné 3
- d) nepříliš nebezpečné 4
- e) vůbec není nebezpečné? 5

19. A domníváte se, že jaderné elektrárny jsou pro životní prostředí ...
(Škála 1 – 5)

- mimořádně nebezpečné 1
- velmi nebezpečné 2
- trochu nebezpečné 3
- nepříliš nebezpečné 4
- vůbec není nebezpečné? 5

20. Jaké zdroje by měla Česká republika upřednostnit při naplňování svých budoucích energetických potřeb?

- a) Uhlí, ropa a zemní plyn 1
- b) Jaderná energie 2
- c) Sluneční, větrná a vodní energie 3
- d) Paliva vyrobená ze zemědělských plodin 4
- e) Ani jedno 5

21. Jak často si dáte práci, abyste třídil/a domácí odpad - sklo, kovy, plasty, noviny atd. k recyklaci?

- a) Vždy 1
- b) Často 2
- c) Občas 3
- d) Nikdy 4

22. Jak často si dáte práci, abyste nakoupil/a zeleninu a ovoce vypěstované bez pesticidů a chemikálií?

- a) Vždy 1
- b) Často 2
- c) Občas 3
- d) Nikdy 4

23. Jak často omezujete jízdu autem z důvodu ochrany životního prostředí?
- a) Vždy 1
 - b) Často 2
 - c) Občas 3
 - d) Nikdy 4
24. Jak často snižujete spotřebu energie nebo paliv v domácnosti z důvodu ochrany životního prostředí?
- a) Vždy 1
 - b) Často 2
 - c) Občas 3
 - d) Nikdy 4
25. Jak často šetříte vodou nebo ji opakovaně používáte z důvodu ochrany životního prostředí?
- Vždy 1
 - Často 2
 - Občas 3
 - Nikdy 4
26. Jak často nekupujete určité produkty z důvodu ochrany životního prostředí?
- Vždy 1
 - Často 2
 - Občas 3
 - Nikdy 4
27. Jste členem/členkou nějaké skupiny, jejímž hlavním cílem je pečovat o životní prostředí nebo jej chránit?
- a) Ano 1
 - b) Ne 2
28. Učinil/a jste během posledních pěti let některou z těchto věcí? 1=ano 2=ne
- a. Podepsal/a petici týkající se životního prostředí? 1 2
 - b. Dal/a peníze na podporu nějaké ekologické skupiny? 1 2
 - c. Zúčastnil/a se protestu nebo demonstrace týkající se životního prostředí? 1

29. Pokud by to pomohlo životnímu prostředí, do jaké míry byste byl/a ochoten/ochotna dělat následující věci?

Velmi ochoten/ochotna 1

Spíše ochoten/ochotna 2

Ani ochoten/ ochotna ani neochoten/ neochotna 3

Spíše neochoten/ neochotna 4

Velmi neochoten/ Neochotna 5

a) Méně jezdit autem 1 2 3 4 5

b) Méně létat 1 2 3 4 5

c) Méně cestovat o dovolené 1 2 3 4 5

d) Jíst méně masa 1 2 3 4 5

e) Častěji jezdit hromadnou dopravou 1 2 3 4 5

f) Platit více za energie (elektřina, teplo, plyn) 1 2 3 4 5

30. Vlastníte nebo pravidelně využíváte chatu nebo chalupu?

Ano 1

Ne 2

31. Vlastníte nebo pronajímáte si zahradu (včetně zahrady rodinného domu)?

Ano 1

Ne 2

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, příjmení: Bc. Jitka Hlaváčková
2. Osobní číslo (UKČO): 81772284
3. Rok imatrikulace na FiHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2013
4. Data zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 23. 9. 2013
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: FF UK, Kulturologie, Bakalářská práce na téma Cizinecké komunity v České republice a nestátní neziskové organizace zabývající se jejich integrací do společnosti, 2012
6. Předběžný název DP: **Fenomén chůze.**
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):
8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): V první teoretické části práce rozeberu tři následující rozměry chůze – rozměr sociální, rozměr environmentální a rozměr duchovní. V následně praktické části se pak zaměřím na environmentálně šetrné chování u lidí, kteří se identifikují s označením chodců, turistů nebo poutníků.
9. Hlavní výskumná hypotéza, nebo hypotézy (2-4, na výběr): pro práci 1-2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Výzkumný problém: Environmentální vědomí u lidí, kteří sami sebe vnímají jako pěší turisty, chodce nebo poutníky.

Ústřední hypotéza:
Lidé, kteří se identifikují se skupinou chodců, pěších turistů nebo poutníků, mají vyšší environmentální vědomí ve srovnání s reprezentativním výběrem dospělé populace v České republice.

Výzkumné otázky - příklady, bude následovat další operacionalizace: Je u chodců vyšší poptávka po produktech šetrných k životnímu prostředí? Podporují zelené politické koncepce? Jsou členy organizací zabývajících se ochranou životního prostředí?
10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Ve své práci budu používat metodu kvantitativního výzkumu. Sběr dat budu provádět metodou dotazníku, který umístím na turistické weby a stránky sociální sítě, které jsou věnovány tématům turistiky a poutnictví.
11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Cílem mé diplomové práce je pochopení fenoménu chůze prostřednictvím popsaných tří rozměrů a potvrzení, či vyvrácení hypotéz o ekologickém vědomí pěších chodců, turistů a poutníků.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Výzkum přinese vhled do tzv. ekologického vědomí pěších turistů, chodců, poutníků.

13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Žádný.

14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

Abstrakt

Abstract

1. Úvod

2. Teoretická část

2.1 Sociální rozměr chůze

2.1.1 Chůze a zdraví

2.1.2 Chůze a staré stezky (komunikace)

2.2 Environmentální rozměr chůze

1.2.1 Vnímání přírody podle knihy *Contested Natures* od Johna Urryho a Phila Macnaghtena

1.2.2 Ekologický luxus chůze podle Hany Librové

1.2.3 Vztah lidí k přírodě a ekologické vědomí

2.3 Duchovní rozměr chůze

2.3.1 Chůze v pojetí K. H. Máchy

2.3.2 Chůze v pojetí H. D. Thoreaua

3. Empirická část

3.1. Metodologie diplomové práce

3.1.1. Metodologický postup

3.1.2. Průběh výzkumu

3.2. Analýza výzkumu

4. Závěr

5. Seznam použité literatury

15. Předběžná bibliografie k tématu:

MACNAGHTEN, Phil a John URRY. *Contested natures*. London: Sage, 1998. Theory, culture & society. ISBN 0-7619-5312-4.

THOREAU, Henry David. *Chůze*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-317-2.

LIBROVÁ, Hana. *Vlažní a váhaví: (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk, 2003. Společensko-ekologická edice. ISBN 80-7239-149-6.

Sociologický ústav (Akademie věd ČR). *Životní prostředí (ISSP 2010) - Česká republika* [datový soubor] [online]. Ver. 1.0. Praha: Český sociálněvědní datový archiv, 2010.

MORRIS, J. N. & HARDMAN, A. E. *Sports Med* (1997) 23: 306.

STEJSKAL, Pavel. Chůze a zdraví. In Pohybový aparát a zdraví. Vybrané kapitoly ze sportovní medicíny. Brno: Paido, Brno, 2013. s. 145-153, 9 s. Pohybový aparát a zdraví. Vybrané kapitoly ze sportovní medicíny. ISBN 978-80-7315-241-3.

DANĚK, K. Chůze znovu objevena. 1. vyd. Praha: Olympia, 1989. 152 s. ISBN 27-072-89.

KVĚT, R. Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 196 s. ISBN 80-200-1012-2.

KVĚT, Radan. Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Brno: Studio VIDI, 2011, 229 s. ISBN 978-80-254-8927-7.

ČÁKA, Jan. Poutník Mácha. 1. vyd. Autor úvodu Ladislav STEHLÍK. Praha: Albatros, 1975, 126 s.

MÁCHA, Karel Hynek a Jan PAVEL. Poutě mé. V Praze: Slovart, c2012. ISBN 978-80-7391-593-3.

KRAJHANZL, Jan. Charakteristika osobního vztahu k přírodě: úvod do teorie a pojmosloví [online]. 2011 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104716>.

16. Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázeší, praxe a zájem studenta):¹ Téma práce Fenomén chůze jsem si vybrala z důvodu toho, že chůze krajinou a poznávání krajiny prostřednictvím chůze je jedním z mých zájmů a oblíbeným trávením volného času.

Praha 30. 3. 2017

diplořnant

vedoucí DR

vedoucí katedry SKE

¹ nepovinné